Édes Anyanyelvünk

XXVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM 2005. OKTÓBER ÁRA: 120 FORINT

Van-e szükség nyelvművelésre?

Olvasóink napról napra tapasztalhatják, hogy folyik az ádáz vita a nyelvművelésről, annak hasznos, fölösleges vagy éppen káros voltáról. Az utóbbi nézet képviselői egy külföldön, a hazaitól teljesen eltérő közegben született elmélet alapján egyszerűen lenullázzák a nyelvművelést, azt ismételgetvén, hogy a nyelvész a nyelvnek csupán a leírására szorítkozhat, értékelésére nem, s hogy aki egy-egy nyelvhasználati jelenségről véleményt is merészel formálni, az már nem is nyelvész, hanem kuruzsló, sarlatán. Ez év nyarán az Élet és Irodalomban is lezajlott egy ezzel foglalkozó vita. Ennek külön érdekessége volt, hogy noha a hozzászólások az egy-két brancsbeliét nem számítva mind elítélőek voltak, a vita kirobbantója maga tartotta meg a zárszót is, s a neki nem tetsző véleményeket – neves professzor, költő, külföldön élő jeles esszéista és mások írását – nemes egyszerűséggel így intézte el: „Ezeknek szerintem lesújtó a tanulságuk, mert fényesen bizonyítják, hogy a legújabb PISA-felmérések nem újkeletű problémára mutattak rá: a szövegértés képességében bizony az idősebb generációk képviselői sem jeleskednek. Magukra veszik például a címben szereplő megnevezést (= *pincei bogár;* G. L.), pedig a szerencsétlen állatka nevét nem is én adtam címnek, csak elfogadtam...” Szegény hozzászólók! Bezzeg ha ezt tudták volna! De nem ezért a frappáns értékelésért idéztem a szerzőt, hanem berekesztő írása utolsó bekezdéséért. Íme!

„Úgy tudom, ez a »vita« itt most lezáródik. Ennek ellenére úgy gondolom, **amíg az állam a legkülönbözőbb utakon, az Akadémián és a közmédián keresztül, minisztériumi pályázatokkal, és ami a legsúlyosabb: a közoktatásban támogatja a nyelvvédelmet, addig az ügyet nem tekinthetjük lezártnak.**” Ezt a részt, nehogy bárkinek is elkerülje a figyelmét, én emeltem ki vastagabb betűkkel. Ennyit igazán megérdemel.

De, noha az ügyet én sem tekintem lezártnak, e vélemény megfogalmazójával sem az Élet és Irodalomban, ahol az idézettek szerint már mód sem lenne rá, sem máshol nem kívánok vitába bocsátkozni arról, hogy a nyelvművelés, ez a nálunk igen nagy múltú nyelvészeti tevékenység hasznos vagy káros. Ehelyett mindössze egy kis példacsokrot mutatok be, mégpedig egyetlen témakörből merítve példáimat. Sapienti sat.

A nyelvműveléssel is foglalkozó nyelvészeknek – legalábbis az utóbbi évtizedekben – egyik kedvelt témájuk a szótévesztés, napjaink egyik rendkívül gyakori jelenségtípusa. Formailag, tehát külső megjelenését tekintve a legtöbb szótévesztésnek valamilyen hasonlóság, részleges azonosság áll a hátterében, azaz a két összetévesztett szó többé vagy kevésbé hasonlít egymásra. Efféle szótévesztések keletkezhetnek tudatlanságból, bizonyos ismeretanyag hiánya folytán, de véletlenségből, az agyközpont működésében beálló pillanatnyi zavar következtében is, továbbá vannak határesetek, amelyeknek létrejöttében mindkettőnek van vagy lehet szerepe. A keletkezés miténtje nem is lényeges, az azonban annál inkább, hogy egy-egy szótévesztés olykor bizony megnehezítheti a mondanivaló megértését, s ezáltal veszélyeztetheti a kommunikáció hatékonyságát. Nem csoda hát, hogy a nyelvművelők szinte kötelességüknek érzik az efféle tévesztések bemutatását, kiigazítását, továbbterjedésük meggátolását.

Egy hetilap cikkírója egy külföldi újság cikkét ismertető írásában háromszor is *donátor*-oknak nevezi azokat a személyeket, akik orvosi felhasználásra felajánlják testük valamelyik szervét, részét, pl. vért adnak. Akár a megértést is lehetetlenné teszi ez a szótévesztés, mivel a magyarban más a *donátor*, és más a *donor*. Bár mindkét szó latin eredetű, s még rokonságban is állnak, nem cserélhetők fel egymással. Egy alapítványt létrehozó személyt nevezhetünk *donátor*-nak, a véradó személy azonban *donor*. Aki erre írásban vagy szóban felhívja a figyelmet, s jelzi, hogy a két forma tetszés szerinti használata zavart kelthet, szerintem hasznos cselekvést végez. Az más lapra tartozik, hogy én nem nevezném sarlatánnak azt sem, aki ezt a keveredést csupán leírja, de nem fűz hozzá semmit.

Második példám a változatosság kedvéért egy megyei lapból való. Íme: „... így indultunk el a megemlékezés következő színhelyére, a magyar művelődési központ elé, ahol *ökonomikus* istentiszteletet tartottak.”

Ökonomikus, azaz gazdaságos, takarékos istentiszteletet? Igaz, olyan korban élünk, amelyben a gazdaságosság szinte minden másnál fontosabb szempont, de azért az *ökonomikus* istentiszteletet felejtsük el minél előbb! Az a szó, amelyre itt szükség van, nem az *ökonomikus*, hanem az *ökumenikus*. E görög-latin melléknév azt jelenti: ’egyetemes, az egész világot érintő, a keresztény egyházak egyesítésére törekvő’, illetve ’azok egyesítésével kapcsolatos’. A szóban forgó helyen tehát *ökumenikus* istentiszteletet tartottak. Ezt a példát egyébként azért is érdemes idézni, mert immár bizonyíthatóan nem egyedi, alkalmi hibát tartalmaz. Alig egy-két hó-

(Folytatás a 8. oldalon)

A TARTALOMBÓL:

Tízéves lett a Nyelvőrző
Matula Ágnes válaszol Maróti István kérdéseire

✦

Zimányi Árpád: Ha levágják az ujjadat...

✦

Balázs Géza: Mit lát a nyelvész József Attila utolsó verseiben?

✦

V. Raisz Rózsa: Világgá hallgatni az igazságot

✦

Büky László: A *kiebrudal* „kiebrudálása”

✦

Graf Rezső: A magyar kereskedelem és a keltezés

✦

Kemény Gábor: Fodor István két régi-új könyve

✦

Előry Vilma: Az idegen szavak és a reklámnyelvi törvény

✦

Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny, magyar nyelv 2005/2006.

Fiatal nyelvművelők 2. konferenciája

Az Anyanyelvápolók Szövetsége a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoporttal és az Inter Kht.-val közösen új időpontban, 2005. november 19–20. között Szombathelyen rendezi meg a Fiatal nyelvművelők második konferenciáját. Jelentkezhet minden középiskolás, felsőfokú oktatási intézményben tanuló fiatal, valamint PhD-képzésben részt vevő doktorandusz. A konferencián 15 perces előadások tartására is van lehetőség. Regisztrációs díj (előreláthatóan): 3000 Ft, amely magában foglalja az étkezés és a szállás díját is. Érdeklődés, jelentkezés 2005. október 25-ig: Balázs Géza, ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék (1088 Budapest, Múzeum krt. 4/a. – balazsge@due.hu).

Megjelent a Koszorú!

Szövetségünk sokak kívánságára újból megjelentette a *Koszorú – Száz vers az anyanyelvről* című kötetet, mégpedig a benne szereplő költők életrajzi adatainak felfrissítésével s a korábbi kiadás hibáinak kigyomlálásával. A kötetet olvasóink az Anyanyelvápolók Szövetségének címén (1126 Bp., Böszörményi út 20–22.) rendelhetik meg. Ára: 1500 Ft (kötve), 1000 Ft (fűzve).

Ugyancsak a szövetségnél rendelhető meg a 25 éves Édes Anyanyelvünk mutatója (1979–2003), amely tartalmazza lapunk addigi összes írásának szerzőjét, címét, tárgy-, szó- és kifejezésmutatóját. A 70 oldalas, kemény borítós különszám 400 Ft + postaköltségért (500 Ft) igényelhető.

Az igénylőknek csekket küldünk, s a pénz beérkezése után postázzuk a kiadványokat!

TARTALOM

Grétsy László: Van-e szükség nyelvművelésre? . . . 1
Fiatal nyelvművelők 2. konferenciája . . . 2
Megjelent a Koszorú! . . . 2
Tízéves lett a Nyelvőrző. **Matula Ágnes** válaszol **Maróti István** kérdéseire 3
Zimányi Árpád: Ha levágják az ujjadat... . . . 4
H. Varga Márta: *Annál (is) inkább* vagy *kevésbé?* . . . 4
Balázs Géza: Miért érdekes? Számvetés? Összegzés? Búcsú? . . . 5
V. Raisz Rózsa: Világgá hallgatni az igazságot . . . 6
Sz. Györffy Sarolta: Dödörögjünk! . . . 6
Büky László: A *kiebrudal* „kiebrudálása” . . . 7
Graf Rezső: A magyar kereskedelem és a keltezés . . . 7
B. G.: Anyanyelv, szaknyelv . . . 8
Tomán László: Megdöbbentő! . . . 9
Dr. Del Medico Imre: Tisztelt Szerkesztőség! . . . 9
Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny, magyar nyelv 2005/2006. 10–11
Jankay Éva: „Egy történet” – Hasonlítsa össze szövegtani-stilisztikai szempontból Kertész Imre Jegyzőkönyv és Esterházy Péter Élet és irodalom című művét! . . . 10
Gallasy Magdolna: Vélemények és ellenvélemények korunk nyelvműveléséről . . . 10
Takács Edit: A megszólításformák változásai a magyar nyelvben . . . 11
Deme László: Negyvenedszer, ugyanitt . . . 11
Szathmári István: „Légy tudatában értékeidnek!” . . . 12
Bozsik Gabriella: Nagy J. Béla helyesírási verseny . . . 13
Tátrai Szilárd: Szathmári István: Stilisztikai lexikon . . . 14
Kincses Kovács Éva: Az alakzatok világa. . . . 14
Kemény Gábor: Fodor István két régi-új könyve. . . . 15
Előry Vilma: Az idegen szavak a magyarban és a reklámnyelvi törvény . . . 16
Új szavak, kifejezések (36.) . . . 17
Szerkesztőségünkbe beérkezett új nyelvészeti kiadványok . . . 17
Közhasznúsági jelentés . . . 17
Hírek . . . 17
Pontozó . . . 18
Keresztrejtvény . . . 19
Két közlemény . . . 19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek. . . . 20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza, Kemény Gábor,
Maróti István

A szerkesztőség címe:
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F I. em.
Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 122.
Honlap:
édesanyanyelvünk.anyanyelvápoló.hu
(vagy: edesanyanyelvunk.anyanyelvapolo.hu)
Villámposta:
ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,
fax: 303-3440.
Információ, reklamáció: 06 80 444-444.
További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.
és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 120 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Böszörményi út 20–22.
Tel./fax: 3555-590

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Fábián Pál, Grétsy László,
Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását
az **EGIS Gyógyszergyár Rt.**,

az **Oktatási Minisztérium**,

a **Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma**,

valamint

a **Nemzeti Kulturális Alapprogram**
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

Tízéves lett a Nyelvőrző

Matula Ágnes, a Duna Televízió szerkesztő-riportere válaszol *Maróti István* kérdéseire

Manapság kevéssé jellemző, hogy a magyar televíziós csatornák valamelyikén egy tudományos ismeretterjesztő műsor megérje a kerek egy évtizedes kort. Ezért is örömteli hír – különösen az Édes Anyanyelvünk folyóirat olvasói számára –, hogy a Duna Televízió Nyelvőrző című műsora 2005 februárjában megindulásának tizedik évfordulóját köszönthette. A műsor megszületése és fennmaradása jelentős mértékben köszönhető *Matula Ágnes*nek, aki egyúttal az ötlet kigondolója is volt. Ezért is természetes, hogy mindenekelőtt a televíziós nyelvművelés eszközeiről, lehetőségeiről kérdeztük.

Először is: milyen előzmények után született meg a Nyelvőrző sorozat ötlete?

Tíz év egy műsor életében valóban hosszú idő, különösen akkor, ha maga az intézmény sem sokkal idősebb. Kezdettől fogva az volt a célunk, hogy példát és mintát adjunk a szép beszédre, felmutassuk nyelvünk múltbéli értékeit, ezzel is bővítve a fiatalok egyre szűkülő szókincsét, teret adjunk minden olyan jó szándékú kezdeményezésnek, amely elősegíti a nyelvi igényesség kialakulását és megmaradását. Rádiósként alkalmam volt bemondóképzésben is részt venni, és akkor tudatosult bennem, hogy milyen felelősség meghangosítani az írott szöveget. Sokszor láttam a felvételre siető ódon eleganciájú, idős hölgyet, Péchy Blankát, akinek csodáltam példaadóan gyönyörű beszédét, de akkor még nem sejtettem, hogy én is mozgalmának lelkes híve leszek. Deme Lászlónak és Kerekes Barnabásnak köszönhetem, hogy bekerültem a Beszélni nehéz! mozgalom lelkes táborába, népes „családjába". A beszédköri találkozókon, az anyanyelvi versenyeken ébredtem rá arra, hogy milyen összetartó, közösségformáló ereje van az anyanyelvápoló mozgalomnak. A szeretet erejével hat a serdülő ifjúság beszéd- és magatartás-kultúrájának kialakulására, helyes irányba terelgetve a jóra, szépre fogékony lelkeket. Ezt próbálja közvetíteni a Nyelvőrző is. A hosszú évek alatt folyamatosan bővítettük állandó rovataink témaválasztékát. A Kincskereső nyelvtörténeti érdekességei, a Kitekintő anyanyelvi eseményekről tudósító sorozatai mellett a Gyorsfénykép megrajzolta a mozgalom példamutató személyiségeinek portréját is. A Szünidei szomszédolóban fölkerestük a székelyföldi beszédköröket. Készítettünk versfelvételeket diákokkal Somorján, Kassán, Ungváron. Kaptunk videóra rögzített üdvözleteket Óbecséről, Sepsiszentgyörgyről és Csíkszeredából. Tíz év telt el 1995 februárja óta, amikor először rajzolta fel a nyelvújítás korabeli lúdtoll műsorunk címét a képernyőre. Azidőtájt nem terveztünk ilyen hosszú távra, de abban biztosak voltunk, hogy – amíg lehet – igyekezünk nézőink, különösen a fogékony ifjúság figyelmét, érdeklődését ráirányítani arra a kincsre, amelyről írók, költők, gondolkodók mindenkor elragadtatással nyilatkoztak. Olyan következtetésekre jutottak, mint Ravasz László református püspök, aki szerint: „nekünk a nyelvünk nagyobb kincsünk, mint a földünk, mert a nyelv még akkor is él, amikor a föld már nem a miénk."

A Nyelvőrző műsorában adásról adásra találkozunk a műsorvezetővel, a szerkesztővel, de valójában sokan nem tudják, hogy ki is Matula Ágnes?

Tulajdonképpen egy véletlennek köszönhetem, mint általában az életben mindent, hogy mikrofonközelbe kerültem. Rádiós voltam közel három évtizeden keresztül, és soha életemben nem gondoltam, hogy egyszer majd televíziós leszek. A rádióban a külügyi osztályon kezdtem a pályafutásomat, ezt köszönhettem francia, német, angol nyelvtudásomnak. Azután, mivel volt némi zenei előképzettségem, átkerültem a zenei főszerkesztőségre, és itt eltöltöttem bő két évtizedet. Olyan nagyszerű kollégáim voltak, mint Meixner Mihály, Cigány György, Kroó György. Részese lehettem például a később népszerűvé vált „Ki nyer ma? Játék és muzsika tíz percben" című műsor megszületésének.

Egy ilyen pályakép mennyiben köszönhető annak a családi háttérnek, amelybe beleszületett?

Gyermekkoromban otthon gyakran szórakoztunk azzal hosszú téli estéken, hogy édesapám a kályha mellett Adyverseket olvasott, lemezeket hallgattunk, és nekem meg kellett fejtenem, hogy mit hallunk. Olyan családban nőttem fel, ahol természetes volt a nyelvi igényesség. Nagymamáim színes szavú, gazdag szóláskincsű meséi, édesanyám „sok szép szava" ösztönösen is felébresztették bennem a nyelv iránti fogékonyságot. Ez akkor vált tudatossá, amikor idegen nyelveket kezdtem tanulni. Ekkor jöttem rá arra, hogy milyen gazdag szókincsű, hajlékony és rugalmas a mi anyanyelvünk: mindent át lehet ültetni az idegen nyelvekről. Első nyelvtanárom, műfordító nagybátyám figyelmeztetett arra, hogy sohase használjak idegen szót akkor, amikor megtalálható annak a magyar megfelelője is.

Több mint háromszáz anyanyelvi műsor mellett legalább ugyanannyi más témájú: művészeti és művelődéstörténeti műsort is szerkesztett. Mindezek ismeretében jogos a kérdés, hogyan vélekedik a magyar nyelvművelés mai helyzetéről, szükségességéről?

Nem tudom és nem is akarom elfogadni egyes nyelvészeknek azt a véleményét, hogy az egyén személyiségi joga sérül akkor, amikor beleszólnak abba, hogyan beszél, és nem szabad észrevenni azt, hogyha valaki rosszul és csúnyán, helytelenül fogalmazza meg gondolatait. Ez azt jelenti, hogy mostantól nem kell nyelvtant, helyesírást tanítani? Akinek van kedve, tanuljon meg írni, olvasni, ha nincs kedve, akkor makoghat? Szerencse, hogy léteznek olyan anyanyelvi körök, nyelvművelő társaságok, szervezetek, amelyek hittel vallják azt, amit Márai Sándor az önkéntes emigráció keserű kenyerén így fogalmazott meg: „Nincs más haza, csak az anyanyelv."

Tizenegy év, mintegy félezer műsor az ötperces etűdtől a háromórás vetélkedőkön át az egész hetet betöltő Rákóczi-emlékhét műsorfolyamáig. Utak Rómától Párizsig, Amszterdamtól Bolognáig, a Felvidéktől a Székelyföldig, mostoha sorsú magyar tájakon és Európa szerencsésebb vidékein. Kazetta- és papírhegyek, elvetélt vagy sikeres műsorötletek, amelyek még álmomban is kísértenek. Rendszeresen forgatással, montírozással töltött hétvégék és éjszakák, tizenkét-tizennégy órás munkanapok. Megérte? Néha úgy érzem, eltévesztettem a századot, amelyben születtem. De ha arra gondolok, hogy a 19. században nem lett volna Duna Televízió, már nem is bánom!

Köszönöm a beszélgetést, kedves Ágnes! Nyelvművelő tevékenységéhez további kezdeményezőkedvet, jó egészséget, elszántságot kívánok!

Ha levágják az ujjadat...

Mivel látszólag kevés nyelvhasználati gondot okoz, csak ritkán kerül szóba az általános alany. Nyelvtanaink szerint az általános alanyú mondatok állítmánya mindenkire vagy egy közösség minden tagjára vonatkozik. Többféleképpen kifejezhetjük, például általános névmással: Ha majd a bőség kosarából / *Mindenki* egyaránt vehet... – E fiúból pap lesz, *akárki* meglássa! – *Senki* sem menekülhet!

Olykor előfordul az általános jelentésű *ember* vagy *világ* főnévvel: Egyszer él az *ember!* – Tudja meg a *világ* [azaz *mindenki*], hogy mi történt velem! A leggyakoribb megnyilvánulási formája azonban az igei állítmány megfelelő ragozása, így a többes szám harmadik személyű igealak: Árnyékáért *becsülik* a vén fát. Érdekes, hogy ez a közmondásunk többes szám első személyben is él, ugyancsak általános alannyal: Árnyékáért *becsüljük* a vén fát. Említsünk köznyelvi példákat is, mint amilyenek a következő mondatkezdő fordulatok: Azt *beszélik...;* Azt *mondják*... Az iskolai nyelvhasználatban, pontosabban a tanári beszédben különösen a többes szám első személy fordul elő sűrűn: *Kinyitjuk* a könyvet... *Olvassuk el* hangosan... *Jegyezzük meg* jól! Kínos beszédhelyzetekben a többes szám első személy arra is alkalmas, hogy vele kikerüljük a közvetlen megszólítást, az önözést, magázást, tegezést: *Mossuk a kocsit? – Szintén a piacra megyünk?* – kérdezzük a szomszédtól köszönés helyett, egyszerű kapcsolatfelvételi célzattal.

Az általános alanyt kifejezhetjük egyes szám második személyű igével is, mint ahogy általános igazságot megállapító közmondásainkban: Amit ma *megtehetsz,* ne *halaszd* holnapra! Ajándék lónak ne *nézd* a fogát! Addig *nyújtózkodj,* ameddig a *takaród* ér! *Nézd* meg az anyját, *vedd el* a lányát! A továbbiakban ezzel, a második személyű változattal foglalkozunk kissé részletesebben. Bár erre a lehetőségre több mondatot idéztünk, a szólások és közmondások gyűjteménye kevesebb példával szolgál, mint a harmadik személyűre, nyilván nem véletlenül. Korábbi egyetemi nyelvtanunk (A mai magyar nyelv) is elsősorban a közmondásokra hivatkozik, illetőleg a költői nyelvhasználatra utal: Ha most feltámadna s eljőne *közétek,* / Minden dolgát szemfényvesztésnek *hinnétek.* / Hárman sem *bírnátok* súlyos buzogányát... – *Látjátok* ezt a táncot? / *Halljátok* e zenét? / Akik még nem *tudtátok,* / Most *megtanulhatjátok,* / Hogyan mulat a nép.

Angolból szinkronizált televíziós programok költőinek semmiképpen sem nevezhető szövegeiben viszont igen gyakoriak a második személyű alakok. Főleg az utazási vagy a valóságcsatorna műsoraira jellemző ez:

Tavasszal sok esőre számíts, és ennek megfelelően öltözz!

A képtárral szemben találod az emlékművet.

Ne feledkezz meg a borravalóról se!

Ha Londonban jársz, nézd meg az őrségváltást!

Természetesen semmi bajom sincs ezekkel a mondatokkal, bár arányát tekintve olykor túlzottnak tűnik az egyes szám 2. személy használata. Védelmében azzal érvelhetünk, hogy sokkal személyesebb így a fogalmazás, és a műsorvezető egyenesen a nézőhöz szól, mintha vele beszélgetne, vagy csak neki mondaná tanácsait.

Ugyanakkor némi kétségeink is támadhatnak, mégpedig éppen az ilyen formák halmozódása miatt. Az angolban ugyanis az egyes szám 2. személy a magyarnál sokkal gyakoribb kifejezőeszköze az általános alanynak. S ha ez így van, akkor nem kell mindig ragaszkodnunk a szó szerinti fordításhoz: *Amikor elsétálsz az épület előtt, a falaktól nem látod a gyönyörű kertet.* Itt már elképzelhető valamilyen más megoldás:

Amikor elsétálunk az épület előtt, a falaktól nem láthatjuk a kertet.

Az épület előtt elsétálva a falaktól nem láthatjuk a kertet.

Aki elsétál az épület előtt, (az) a falaktól nem láthatja a kertet.

Az idegen szöveg fordításakor tekintettel kell lennünk a szövegkörnyezetre, az előzményekre, a stílusra, és nemcsak az adott mondat, hanem a nagyobb egység jelentésviszonyaira is. Mindemellett törekedni kell a magyaros szerkezetek alkalmazására. A szövegen kívüli tényezők figyelembevételével még furcsább a következő mondat: *Ha rajtad van a nehéz búvárfelszerelés, a cápák elől nem tudsz elmenekülni.* Mivel nem valószínű, hogy a nézők többsége nehéz búvárfelszerelésben fog úszkálni az óceán mélyén, érdemes teljesen személytelenné tenni a mondatot: *Nehéz búvárfelszerelésben nem lehet elmenekülni a cápák elől.* Hasonlóan indokolatlan a második személyű szerkesztésmód egy pilóta beszámolójának következő részletében is: *Amikor leállítod a motort, egyenetlenül kezd siklani a gép, végül irányíthatatlanná válik. Ilyenkor csak egy esélyt kapsz, és azt ki kell használnod.*

Utolsó példánk előtt röviden az útifilm előzményeiről. Egy bennszülött törzs különös szokását mutatták be: a házastárs elvesztésekor az özvegy egyik ujját levágják. Ekkor hangzott el a következő: *Ha levágják az ujjadat, a helyét még hosszú ideig érzed.* Az angol változat második személyű általános alanya szó szerinti fordításban túlságosan is személyes közlésnek hat. A megoldás is hasonló a korábbiakhoz: *Akinek levágják az ujját, az még hosszú ideig érzi a helyét.* A tapasztaltabbak persze tudják: nem a szavakat, a szerkezeteket fordítjuk, hanem a gondolatokat, a jelentés egészét, ez pedig nem okvetlenül egyezik meg szó szerint az eredetivel.

Zimányi Árpád

Annál (is) inkább vagy *kevésbé?*

Az utóbbi időben egyre gyakrabban figyelhettünk fel arra a – korábban elszólásnak minősített – nyelvi hibára, amely mára már valóságos nyelvi divattá lépett elő. Az utóbbi évek nyelvhasználatában – különösen a szóbeli megnyilatkozásokban – az *annál (is) inkább ~ annál (is) kevésbé* ellentétes jelentésű kifejezések között egyre inkább elmosódni látszik a különbség: az *annál (is) kevésbé* folyamatosan veszít eredeti funkciójából, és mintha mindinkább átengedné a helyét az *annál (is) inkább*-nak. A nyelvi változásoknak ez a típusa, vagyis amikor valamely szó vagy kifejezés jelentése az idők folyamán éppen az ellenkezőjére változik, nem példa nélküli ugyan (vö. pl. *kies*), de meglehetősen ritka.

Az *annál is inkább ~ annál is kevésbé* használatával kapcsolatban feltehetjük a kérdést: milyen mondatszerkezetben indokolt az egyik, és milyenben a másik?

A mondatok minőségük tekintetében állító vagy tagadó (tiltó) mondatok lehetnek. A tagadást és a tiltást rendszerint tagadó- és tiltószóval *(nem, ne; sem, se)*, tagadó névmással (*senki, semmi* stb.) és tagadó határozószóval (*sehol, semmikor* stb.), illetve a létezés tagadását külön igeszerű képződmény *(nincs(en), nincsenek; sincs(en), sincsenek)* segítségével fejezzük ki. Ha a mondatban tagadó névmás vagy tagadó határozószó is van, a tagadást rendszerint még egy tagadószóval is nyomatékosítjuk, pl. *senki nem volt ott, sehol sem találom*. Ilyen esetekben háromszoros, sőt többszörös tagadás is lehetséges, pl. *soha senkivel semmi baja nem volt*.

A tulajdonképpeni kettős tagadás (nyomatékos) állítással egyenértékű. A *senki sem jött* típusú mondatnak – a logika szabályai szerint – azt kellene jelentenie, hogy 'mindenki eljött'. A magyarban azonban a kettős tagadás – kevés kivételtől eltekintve (pl. *ezt nem szabad nem tudni* / *nem lehet nem szeretni* / *nem lehet nem megengedni* = 'ezt tudni kell / szeretni kell / meg kell engedni') – valódi tagadást fejez ki, s ez oly mértékben sajátossága nyelvünknek, hogy az egyszeres tagadás használata kirívó nyelvi hibának számít bizonyos esetekben. Például akkor, ha (1) a mondatban általános névmás (*akárki, bármilyen, minden* stb.) van, és a tagadás teljes, minden más lehetőséget kirekeszt, pl. **minden tanácskozás sem fogja ezt a kérdőjelet eltüntetni* (helyesen: *semmilyen tanácskozás sem fogja*...), (2) a mondat mellérendelt, halmozott mondatrészeket tartalmaz, pl. **mind Anglia, mind Amerika nem óhajtja levonni a tanulságot* (helyesen: *sem Anglia, sem Amerika nem óhajtja*...), és (3) a tagadó főmondathoz az okhatározói mellékmondatot az erősen nyomatékosító *annál is inkább* kifejezéssel kapcsoljuk, pl. **nem akarok moziba menni, annál is inkább, mert esik az eső* (helyesen: *nem akarok moziba menni, annál is kevésbé*...).

A tagadó (tiltó) főmondathoz kapcsolódó okhatározói vagy magyarázó tagmondatot az *annál is inkább* nyomatékosító kifejezéssel kezdeni értelmetlen. Annál is kevésbé tegyük ezt, mivel az *annál is inkább* – lévén pozitív értelmű – éppen az ellenkezőjét jelenti annak, amit nyomatékosítani akarunk. Az ilyen mondatokban az *annál is inkább* helyett *annál kevésbé*-t kell használnunk. Olykor azonban egyszerűbb megoldás is kínálkozik, pl. *már csak azért sem*, esetleg: *mivel*, *hiszen* stb.

H. Varga Márta

Miért érdekes?

Számvetés? Összegzés? Búcsú? Mit lát a nyelvész József Attila utolsó verseiben?

Érdekes, hogy Kertész Ákos nagy hatású regénye, a Makra első és második részének mottójául József Attila-idézetet választott. A második rész előtt, amelynek végén Makra szembesül élete válságával és folytatásának lehetetlenségével, éppen a Tudod, hogy nincs bocsánat... első négy sora olvasható:

Tudod, hogy nincs bocsánat,
hiába hát a bánat.
Légy, ami lennél: férfi.
A fű kinő utánad.

József Attila verse 1937 nyarán született. Ma már úgy tartjuk számon, mint az egyik búcsúverset. Az utolsó versek előtti verset, amelyet követett a Talán eltűnök hirtelen..., a Karóval jöttél..., az Íme hát megleltem hazámat... Mind-mind első soros címekkel, idézetcímekkel – így kifejezőbbek, s a szöveg egészen ősi jellegét, gyakorlatilag címtelenségét mutatják. József Attila utolsó verseit egybefonja még a számvetés tartalmi jegye, a retorikus nyelvi szerkezet és a hasonló szókészlet.

Mint egy bírósági tárgyalás...

A bűn az nem lesz könnyebb,
hiába hull a könnyed.
Hogy bizonyság vagy erre,
legalább azt köszönjed.

Ne vádolj, ne fogadkozz,
ne légy komisz magadhoz,
ne hódolj és ne hódíts,
ne csatlakozz a hadhoz.

A vers olyan, mint egy bírósági tárgyalás, egy ítélőszék előtti képzelt párbeszéd: tartalmazza a költő önvallomását, de rejtve az önítéletet is. A versben előforduló szavak alátámasztják ezt a magyarázatot. Hiszen a szavak nagy része egy bírósági tárgyalás díszleteit varázsolja elénk: *bűn, bizonyság, titok, tanú, pör, pártfogó* (ráadásul *fizetett pártfogó*), *hamis, igaz, romlott*. A teljesebb szószerkezetek és mondatok még inkább jelzik ezt: *hamis tanúvá lettél, saját igaz pördnél, a bűn az nem lesz könnyebb, hiába hull a könnyed...*

A megvetésből megértés

Maradj fölöslegesnek,
a titkokat ne lesd meg,
S ezt az emberiséget,
hisz ember vagy, ne vesd meg.

Ez persze az önvallomás szava. Milyennek kellene lenni. Illyés Gyuláné, Flóra naplójából tudjuk, hogy a versszak eredetileg nem így hangzott, hanem épp ellenkezőleg:

Maradj fölöslegesnek,
a titkokat ne lesd meg,
S ezt az emberiséget,
magaddal együtt vesd meg.

Ha belegondolunk, akkor a végleges változat jelzi a költőnek az utolsó versekre kialakult látásmódját: a lázadásból, a megvetésből megértés lett. A jelenséget a stilisztikában teológiai alapokon *metanoiá*-nak nevezzük. A *metanoia* görög szó, jelentése: a gondolkodás megváltozása. Ószövetségi eredetű vallási fogalom, amely megtérést, Istenhez fordulást, bűneink megvallását jelenti. József Attila 1937-es versében, pontosabban a vers két változatában tetten érhető a metanoia: ezt az emberiséget magaddal együtt vesd meg – s ezt az emberiséget, hisz ember vagy, ne vesd meg.

Ikonikusság

A modern nyelvészet részben a szemiotikai szempontok érvényesülése, részben bizonyos fonetikai kutatások (hangmetafora-tesztek), s leginkább a mai kognitív fordulata révén többször említést tesz a nyelv ikonikus voltáról. A nyelvi ikonicitás azt jelenti, hogy a valóság (gondolkodás) és a nyelv között hasonlósági, utánzási kapcsolat van. Önmagában ikonszerű a szavak mondatokon belüli elrendezése, a morfológiai elrendezés, de a hangstruktúrának a jel értékével, jelentésével való kapcsolata is. A hasonlóság az etimológiai kapcsolattól függetlenül is összekapcsolhat hasonló hangzású szavakat. Ez a jelenség például a paronomázia. József Attila költészetének kutatói közül többen is fölfigyeltek erre a jelenségre, amely a Tudod, hogy nincs bocsánat című versben is előbukkan. Pl. *(fér)fi ~ fű, lesd meg ~ vesd meg, hódolj ~ hódíts ~ had, hisz ~ hinnél*, „vess el minden elvet”: *vess el ~ elvet (elveti az elvet)* paronomázia, egyszersmind egy érdekes tükörszerkezet (kiazmus).

Rejtett utalások

De azért valami maradt a lázadásból. A *ne vesd meg* szerkezetet ugyanis összeolvashatjuk: *nevesd meg.* Azaz: *nevesd ki*. A költő mély megtérésében ott lapul a kamasz, mint a pszichoanalízisben.

Atyát hívtál elesten,
embert, ha nincsen isten,
S romlott kölkökre leltél
pszichoanalizisben.

A vers lényege az, hogy a létező világ nem adott a költőnek olyan szerepeket, amelyekben kiteljesedhetett volna. A sors paradox, lehetetlen helyzet elé állítja: légy azzá, ami nem vagy, ami akkor lennél, ha külső és belső helyzeted megengedné: *Légy, ami lennél: férfi* – vagyis önmagát megvalósító érett felnőtt. De erre nincs lehetőség. Nincs más kiút, mint az öngyilkosság. A Tudod, hogy nincs bocsánat című vers 8. versszakában felbukkan mint lehetőség az öngyilkosság képe:

Megcsaltak, úgy szerettek,
csaltál s így nem szerethetsz.
Most hát a töltött fegyvert
szorítsd üres szivedhez,

Hit

Itt véget is érhetne a vers, ha Flóra nem tiltakozna, ha egy tiszta pillanat nem sugallna alternatívát, ha a magyar pesszimisztikus költői hagyomány nem követelne meg egy kis optimista felhangot:

Vagy vess el minden elvet
s még remélj hű szerelmet,
hisz mint a kutya hinnél
abban, ki bízna benned.

Van alternatíva, igaz, radikális: vess el minden elvet, s akkor talán ott vár a szerelem, a legszemélyesebb emberi kapcsolat, amely minden szerep helyett állhatna – de ott van az a feltételes mód is: *hinnél, bízna:* sejtjük s tudjuk, hogy az ítélőszék előtt álló ember számára mindez nem fogadható el, nem vihető végbe. Marad a kétség, a választási lehetőség a vállalás és a fölöslegesség, a vádolás és a fogadkozás, a hódítás és a hódolás, a romlás és a jóság között. De már nem megy.

Utolsó versek

József Attila utolsó verseinek nyelvében szembetűnő a korábbi többszólamúság helyett az egyszólamúság. Az egyszólamúság egyfajta letisztulást, megnyugvást, sőt – ahogy említettem – megtérést jelent. Utolsó verseiben az én szembenéz a kikerülhetetlen pusztulással. Elégikus, létösszegző versek ezek, amelyeket áthat a sztoikus nyugalom. Egyszerű szavak, képek, sokszor visszatérés a líra kezdeteihez: a szavak egyszerű ismételgetéséhez. Jó példa erre az, hogy a vers 41 igei állítmányából 10 a létige: *vagy, lesz, légy, lennél, lettél, nincs*. A létige a létet és a nemlétet szimbolizálja, a létigék nagy száma a végső leegyszerűsítést. Így, ilyen módon egy idős, öreg ember vagy egy a másik világra készülő, már mindennel el- és leszámoló ember szól. Lényegtelen, hogy csak át akart-e bújni az álló vonat alatt, avagy ott volt a végcélja. Az utolsó versek nyelvi hangulata azt mutatja, hogy futását elvégezte. – „A fű kinő utánad.”

Balázs Géza

Ezzel az írással tisztelgünk a 100 éve született és 68 éve meghalt költő emléke előtt. A tanulmány bővebb változata a Veszelkiné Huszárik Ildikó szerkesztette Nyelvészek az irodalomról (Bibó István Gimnázium, Kiskunhalas, 2005.) című kötetben olvasható. **(A szerk.)**

Világgá hallgatni az igazságot

Egy Márai-mondásról

A szövegről köznapi értelmezésben általában azt gondoljuk, hogy több részből, de legalább több mondatból áll, ezek tartalmilag és nyelvileg összefüggenek egymással, s lezárt egészet alkotnak. A szöveg elképzelésünk szerint többnyire írott, nyomtatott formában jelenik meg.

Ezzel szemben lépten-nyomon találkozunk akár írott, akár hangzó alakban olyan szövegekkel, amelyek nem bonthatók fejezetekre, bekezdésekre, mivel egyetlen mondatból állnak, de ez az egy mondat betölti azokat a szerepeket, amelyeket a szövegtől elvárunk: tájékoztatnak valamiről (*Az előadás 6 órakor kezdődik* – közölheti egy kiírás az Operaház előcsarnokában, valamely, a szokásosnál hosszabb dalmű előadására utalva), befolyásolnak, felszólítanak minket (*Kutyát a parkban sétáltatni tilos!* – figyelmeztet egy tábla az ápolt pázsitra helyezve), hatnak érzelmeinkre is a befolyásolás szándékán kívül, ilyenek lehetnek például a hazafias vagy a politikai jelszavak.

Az ilyen mondatok azáltal válnak szöveggé, hogy megfelelő élethelyzetben jelennek meg, így módunkban áll értelmezni őket.

Vannak azonban olyan egymondatos szövegek, amelyek a szituáció ismerete nélkül is teljes értelműek, mivel általános érvényűek. Közülük említhetők a közmondások, ezek a mindannyiunk által ismert értékelő, figyelmeztető – erkölcsi vagy gyakorlati tartalmú – ítéletek, igazságok: *Aki mást becsap, önmagát csapja be. – Ki a garast nem becsüli, a forintot nem érdemli. Ritka madár az igaz barátság*. Ezeket a szellemi néprajz körében is nyilvántartják, hiszen (mint a folklór más alkotásai) sok évszázados, a nyelvet beszélő közösség által létrehozott és tökéletesre csiszolt mondások.

Az egymondatos értékelő, általános érvényű szövegek között sajátos helyet foglalnak el az egyéni művészi alkotások, költők, írók rövid művei, például Márai Sándor A négy évszak című kötetéből a következő:

Bátorság

Csak a hős tudja világgá hallgatni azt, ami benne tiltakozás és igazság.

Első látásra is feltűnik, hogy – eltérően sok más egymondatos szövegtől – saját címe van a mondásnak, s ez a cím irányítja, befolyásolja az olvasót az értelmezésben. Az általános vélekedés szerint ugyanis bátorságra akkor van szükségünk, ha ki akarjuk mondani, világgá akarjuk kiáltani véleményünket, különösen az olyan „tiltakozást és igazságot", amelynek kimondása kényes dolognak látszik, mert nem felel meg az átlagos gondolkodásnak. A *bátorság* és a *hős* jelentése összefügg: a hős tulajdonsága lehet a bátorság. A *világgá kiáltani* helyett, amit elvárhatnánk, *világgá hallgatni* áll: ez egyéni gondolatot – sőt: egyéniséget – fejez ki. A *világgá* szóalak felidézi az olvasóban a *világgá kürtöl, a világ szájára kerül* 'mindenkinek tudomására hoz', illetve 'köztudomású lesz' állandósult szókapcsolatokat – ezekkel, illetve ezek jelentésével meghökkentő ellentétben áll a szókapcsolat következő eleme, a *hallgatni*. A *világgá hallgatni* szókapcsolat cáfolja, kijavítja azt a közkeletű igazságot, hogy véleményünket, tiltakozásunkat mindenképpen szavakkal kell kifejeznünk.

A megállapítás tartalmának letisztult bölcsességével összhangban van a mondatnyi szöveg szerkezetének világos arányossága. A két tagmondat grammatikai viszonya egyértelműen megállapítható, elmondva-felolvasva is természetes beszédritmussal szól, mivel tagmondatainak hosszúsága nem tér el az átlagos beszélt nyelvi mondatétól, az egészre pedig a „jobbra bővítettség" érvényes, azaz nem egyetlen – sokszorosan bővített, ezért elmondva nehézkes, füllel nehezebben felfogható – tagmondatba sűríti mondandóját (valahogy így: *Csak a hős tudja világgá hallgatni a benne levő tiltakozást és igazságot*), hanem két tagmondatra tagolva teszi lehetővé a könnyebb megértést és megszólaltatást.

Miért művészi ez az egymondatos szöveg? Nemcsak választékos, tudatosan szerkesztett és egyéni nyelvi formája teszi azzá, hanem az is, hogy olvasóját arra készteti, hogy az emberről és a világról való ismeretei segítségével a maga módján értelmezze Márai Sándor mondását. Az egyéni értelmezés többféle gondolatot indíthat el az olvasóban: személyiségének és vérmérsékletének megfelelően egyetérthet vele, vagy ellenkezést, tiltakozást kelthet benne.

V. Raisz Rózsa

Dödörögjünk!

Szüleim a Balaton-felvidékről, a Káli-medencéből származnak. Anyai nagyanyám, Végh Zsófia születésétől (1883) haláláig Balatonhenyében élt.

Nagy ritkán télen is meglátogattuk őt. A telek gyermekkoromban, az ötvenes években különösen hidegek voltak. A henyei ház kisebbik szobájában állt egy magas, fekete vaskályha. Míves iparosmunka volt. Duruzsolt benne a tűz, a kályha ajtajának közein átvilágított a vöröses fény. Amikor sötétedni kezdett, nagymama csendesen megszólalt:

– Ne gyújtsuk még meg a lámpát. Inkább *dödörögjünk!* (Balatonhenyében 1961-ig nem volt villany.) Ez annyit jelentett, hogy üljünk egy kicsit a vaskályha köré, és beszélgessünk. Ilyenkor aztán szóba kerültek a falu híres törökverői, a bakonyi betyárok lovagias tettei és hódításai.

Egészen biztos, hogy nem csak takarékossági okokból „dödörögtünk" mi akkoriban. A téli falusi esték komor egyhangúságába melegséget és némi regényességet vitt a kályha körüli meghitt családi együttlét. És ugyancsak szívet melengető volt a forró kályha mellől kinézni a behavazott házak sorára. A (völgy)faluban néha akkora volt a hó, hogy a házakat valósággal ki kellett ásni a hó fogságából, posta nem járt télen hetekig.

Ezt a téli hangulatot fejezte ki a játékos, kedves *dödörög* hangulatfestő ige, amely talán a *dörmög* igének egy játékosabb változata. A játékosság a megduplázott *dö* szótag és a három *ö* magánhangzó által jön létre. Nyelvünkben ritka a három *ö* magánhangzó egy szóban (ilyen még pl. a *szöszmötöl* ige).

Nagymamám talán gyermekkorából, még a XIX. századból hozta ezt a kedves, meghitt szót, amely a monoton duruzsolás hangulatát is jól kifejezi.

Vajon *dödörögnek*-e még ma is Balatonhenyében? A település lélekszáma harmadára csökkent, őslakos pedig már igen kevés él a faluban.

Sz. Györffy Sarolta

Szinte bizonyos, hogy még ma is *dödörögnek* a balatonhenyeiek, legalábbis ismerik ezt a 'félhangosan, csendesen beszélget', valamint 'dohog, magában dörmög' jelentésű, hangutánzó eredetű s a *dadog* szó rokonságába tartozó dunántúli tájszót. Az Új magyar tájszótár, amelynek tervezett öt kötetéből négy már megjelent, számos adatot közöl mind a *dödörög*, mind a lényegében azonos értelmű *dödög* változatra Balatonkeresztúrról, Csonkahegyhátról, Kisdörgicséről, Mosonszentmiklósról, Patosfáról stb. **(A szerk.)**

A *kiebrudal* „kiebrudálása”

A nyelvhasználatban természetes jelenség, hogy az olyan szavaknak, kifejezéseknek, amelyeknek tárgyi, dologi vagy fogalmi háttere valamilyen oknál fogva megszűnt, illetőleg megszűnőben van, elhomályosul az eredeti jelentésük, bár hosszabb-rövidebb ideig még használják őket. Némelykor más, nemritkán ismeretlen ok vezet az ilyen és más nyelvi alakulatok elfelejtődéséhez. Efféle szavak vagy kifejezések az írásbeliség révén fönnmaradhatnak, ám sokszor nem tudni, mire is szolgáltak egykoron. A Halotti beszéd pergamenja például évszázadok óta őrzi az *ysa* (feltehetőleg összetett) szót, amely ’íme; bizony’ jelentésű lehetett. Gyakran avulnak el szólások is. Meglehetősen közismert a *hátra van még a fekete leves*, amellyel valami bekövetkezendő rosszra szokás utalni. Ebben a *fekete leves* eredetileg a régi magyar konyha sötét, fekete színű mártására vonatkozott. Ez a lé nem volt ugyan rossz (ízű), csupán azért kapott ilyen jelentést a szólásban, mert előtte még húst (nem pedig az üres lét) lehetett enni a tálból.

A magyar nyelv értelmező szótára, e lassan fél évszázados mű, az *ebrúdon* főnevet mint határozóragos alakulatot tartja számon, réginek mondja, s a következő kifejezésben mutatja be: „*ebrúdon kivet ~ kidob ~ kilök vkit (vhonnan):* csúfosan eltávolít vkit, kiadja az útját; kiebrudal. [...] *Vitézeinek ily parancsot ada: | Hogy a cigányokat ebrúdon kivessék*. (Arany János)”. Kosztolányi Dezsőnek 1926-ban megjelent regényében, az Édes Anna című̈ben az egyik szereplő az utcán járkálva „Délelőttönként látta a kommunistákat, akiket *ebrúdon dobtak ki a hivatalokból.*”

Az *ebrudal* tárgyas igét is réginek, valamint bizalmas használatúnak minősíti a szótár: „Megszégyenítő módon eltávolít, kidob vkit vhonnan, ahol az már rendszerint hosszabb idő óta működött, szerepet vitt; kiadja az útját vkinek.” A szótár – amiként A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára is – Petőfi Sándor 1845-ben kelt Úti jegyzetek című prózájából veszi a példát: „[...] *a mennyországból kiebrudalták a pártos angyalokat*”, korábbi adatra, úgy lehet, nem bukkantak a nyelvtörténészek. Petőfi egyébként egyszer használta az igét, hasonlóképpen egyszer írta le az *ebrúdon*-t is: „Nagy Károly uram pedig hiába diadalmaskodik, mert [...] *ebrúdon fogják kivetni* a követek közül” (a Petőfi-szótárból idézem). Csokonai Vitéz Mihály színműveiben ugyancsak egy alkalommal írta le a szólást a Galatéa című darabban: „Ki tudja hátha ő alatomba valamellyik Barlangba fekszik azzal a’ bolond Suhanttzal, a’kiért engem ebrúdonn hány?” (a Csokonai-szókincstár I. kötetéből; a költő verseinek, tudomásom szerint, még nincs szótára). A kifejezés egyébként kevés helyen fordul elő, nincsen meg például az Erdélyi magyar szótörténeti tárban sem, az Új magyar tájszótár egyetlen *ebrudal* adatot közöl *(ebrudâ)*. A régi magyar szólásokat összegyűjtő kiadványokban könnyen megtalálja az olvasó, némelykor manapság szokatlan összefüggésben (pl. *akaratos menyasszonynak ebrúd a farára*).

Mindezt azért volt érdemes elmondanom, mert újabban a *kiebrudal* ige úgy bukkan föl, olyan alakban, hogy az hihető, a kifejezés eredetének elfelejtődése újabb szakaszba jutott. A Kossuth rádió egyik külföldi tudósítója nemrég arról számolt be, hogy valakiket *kiebrudáltak* valahonnan. Talán nyelvbotlás lehet, gondoltam, ám ismételten hallottam mástól is a *kiebrudal* helyett a *kiebrudál* szóalakot.

A *rúd* főnévnek ismeretes *rudal* igei származéka, ámbár ez is meglehetősen visszaszorulóban van. Ennek a népnyelvi szónak az egyik jelentése: <Szekérre rakott szénát, szalmát, kévét> rúddal v. kötéllel leszorít úgy, hogy a rúd, ill. a kötél két végét a szekér aljához (v. a vendégoldalhoz) erősíti.” Nos: ez a tárgytörténeti háttér is erősen szűkül, a mai magyar vidéken alig-alig cselekednek már ekként, szénát, szalmát, gabonakévét nemigen szállítanak így, lovas szekér is csak mutatóba akad. A második jelentés: „<Járművet> rúddal ellát, rudat csinál bele. *Kocsit, szekeret rudal*.” És a harmadik: „<Csónakot, dereglyét> sekély vízben úgy hajt, lökdös előre, hogy a víz fenekét rúddal döfködi.” Persze ettől még maradhatna a *kiebrudal* igealak eredeti formája. Ámde a nyelv rendszer, amelynek elemei állandó egymásra hatásban vannak. A nyelvérzék számára az *-al ~ -el* képzős igék képzettsége kevéssé érződik, minthogy a képző csaknem elavultnak tekinthető (asz-*al*, forr-*al*, nev-*el*, ter-*el*, term-*el*), így azután a *(kieb)rudal* igében sem nagyon tudatosodik a képzettség állapota, hasonlóan a *dobál, ugrál, vetél* igékhez. Ugyanakkor szép számban vannak olyan – pusztán a szóvégi hangzásban hasonló – igeképződmények (*aprehendál, árendál, explodál, fundál, kandikál, oxidál, likvidál* stb.), amelyekben szintén kevéssé érződik a képzés, mivel, szaknyelven szólva, nem vagy kevéssé motivált szavakról van szó.

Hajdani eleink konyháinak ajtaja gyakorta tárva volt (már a tűzhely füstje miatt is), s a mindig éhes kutyák kiűzését úgy oldották meg, hogy a küszöbbel párhuzamosan egy rudat tartottak, amelyet két ember felemelt, amikor a kutya azon át akart ugrani, így a megszorult ebet ki tudták küllebbíteni. Emberrel némileg udvariasabban jártak el, amint az Erdélyi magyar szótörténeti tár írja 1846-ból: „Az el tiltott legényt midőn vólt gazdája meglátta, tüstént elutasította, s ajtót nyitván ki küszöbölte.” Ma már a *kiküszöböl* ige használatakor sem gondolnak a beszélők valamely tényleges küszöbre.

A *kiebrudal* a fenti – tárgytörténeti és formai – okok miatt belesimulni látszik a hasonló igetársak közé, ez lehet az oka a *kiebrudál* alak fölbukkanásának. Természetesen a nyelvi hagyomány és különösen az írásbeliség e változásnak ellene van. Mi se támogassuk!

Büky László

A magyar kereskedelem és a keltezés

Egy dunántúli cég sütőipari termékének tájékoztató szövegében találkoztam ezzel a megoldással:

Minőségét megőrzi (nap, hónap, év)
a záróelemen jelzett időpontig.

02.06.05.

Keresem a záróelemet, és íme, mit látnak szemeim: *02.06.05*. Első pillanatra elcsodálkozom, ugyanis én magyar anyanyelvi észjárásom alapján – automatikusan – 2002. június 5-ének olvasom.

Tovább vizsgálva a csomagolóanyagot, német nyelvű tájékoztatót is találok, és megoldódik a rejtély. A szöveg németül: „Mindestens haltbar bis (Tag, Monat, Jahr): siehe Clip Aufdruck.”

Következtetés: én, a magyar vásárló nem érdemlem meg azt a figyelmességet, hogy a magyar szövegben a dátumot magyar helyesírással jelezzék: *05.06.02.* Okulásul idézem A magyar helyesírás szabályainak érvényben levő kiadásából a 267. c) pontot: „Pontot teszünk a keltezésben az évet, a hónapot és a napot jelölő szám után: 1848. III. 15.” (109. lap).

2005. május 15-én (nem pedig: 15.05.05)

Graf Rezső

Van-e szükség nyelvművelésre?

(Folytatás az 1. oldalról)

nappal az imént idézett hibás forma megjelenése után egy másik megyei lapban ez volt olvasható: „Ifjú cserkészeket avatnak szabadtéri istentisztelet keretében július 14-én 10 órakor Pogányban, ahol ezzel zárul az egyhetes *ökonomikus* katolikus-evangélikus cserkésztábor...” Azt természetesen elhisszük, hogy a szervezők igyekeztek a cserkésztábort *ökonomikusan*, azaz gazdaságosan, takarékosan megrendezni, de könnyű belátni, hogy az idézett mondatban nem erről van szó, hanem arról, hogy ez a katolikus-evangélikus cserkésztábor *ökumenikus* jellegű, azaz a keresztény egyházak egymáshoz közelítésének jegyében folyt le. Előszóban is nemegyszer találkoztam már ezzel a szótévesztéssel. Vagyis a hiba terjed, burjánzik, mint a parlagfű, s nem igaz, hogy nem okozhat félreértést. Akkor pedig bátran kimondhatjuk, hogy aki ilyen hibára rámutat, az hasznos ismeretterjesztő tevékenységet végez.

Menjünk tovább! Egy nagy példányszámú országos napilapban ezt olvashattuk: „Történetünk hátterében éppen idősebb asszonyok – vagy ahogy a nővéri *szlogen* nevezi őket: mamák – fekszenek.” A nővéri szlogen? De hiszen az angol *slogan* jelmondatot, harsány, jól megjegyezhető hirdetményt jelent! Bár remélem, hogy az olvasók rájöttek a zavar okára, vagyis arra, hogy a cikkíró összecserélte a *szlogen*-t a *szleng* szóval, amely csakugyan valamely társadalmi csoport sajátos szóhasználatát, kifejezését jelenti, azért a nyelvművelőnek, gondolom, mégiscsak joga van rámutatni e szótévesztés hiba voltára, mielőtt a tévesztésnek követői is akadnak!

A változatosság kedvéért most egyik sportlapunkból idézek! „... a klub algériai sztárja ... még a nyár elején is arról panaszkodott, hogy a csapat egyik legjobbjaként annyit keres, mint az ifisták. Úgy látszik, most jobb *kontaktust* sikerült kötnie.” – Lám, itt is mi történt! A ’szerződés’ értelmű *kontraktus* helyett *kontaktus* került a szövegbe, nem tudni, kinek a hibájából, de azt igenis tudni, hogy így nem egyértelmű a mondat, mert az is elképzelhető, hogy az illető sportolónak az eddiginél jobb kapcsolatot sikerült teremtenie valakivel, pl. azzal, aki a szerződések ügyében dönt.

Úgy érzem, nagyon ide kívánkozik még annak a példának a felidézése is, amelyre először egy budapesti ügyvéd hívta fel a figyelmemet. Leveléhez mellékelte egy napi- és egy hetilapnak egy-egy oldalát, amelyekben az volt a közös, hogy *törvénykezés* szavunkat mindkettőben ’törvényhozás’ értelemben használta leírójuk. „Lehet, hogy tévedek – áll a levélben –, de úgy gondolom, hogy a *törvénykezés* szó bíráskodást, bírói igazságszolgáltatási tevékenységet jelent, és nem használható a *törvényhozás* helyett, annak szinonimájaként.” Válaszomban megnyugtattam, hogy tévedésről szó sincs, neki tökéletesen igaza van. Aki *törvénykezik*, az nyelvünk használati szabályai szerint csakugyan bíráskodik, ítélkezik, esetleg pert folytat valaki ellen, de nem hoz, nem alkot törvényt. Ez utóbbinak megnevezésére a *törvényhozás* a pontos, megfelelő szó. Tehát az országgyűlési képviselők, a kormány tagjai törvényhozók, nem törvénykezők, a Parlament nem törvénykező, hanem törvényhozó testület. Azért hangsúlyozom ezt most is ennyire, mert mint levélíróm is jelezte, de én is megfigyeltem, az utóbbi években szinte divattá kezd válni a *törvényhozás* helyett a – talán választékosabbnak érzett – *törvénykezés* szó használata. Ezt nem elég egyszerűen tudomásul venni, mert nem jól van ez így. Ez a használat egybemos világosan elkülönülő fogalmakat. Kérdezem: kinek jó ez?

Ha már az iménti példa révén a jog világába is betévedtünk egy rövid időre, maradjunk is még ott legalább még egy idevágó adat erejéig! A Kossuth rádió egyik krónikaműsorában hangzott el valakiről ez a mondat: „Megilleti az ártatlanság *védelme*.” Nos, az ártatlanságot, amíg megvan, csakugyan ajánlatos védeni – ennek taglalásába itt talán ne mélyedjünk bele! –, ám ha valakit megillet ez a védelem, akkor az már nem *védelem*, hanem *vélelem*, a közepén *d* helyett *l* hanggal, illetőleg betűvel. A *vélelem* nem valakinek vagy valaminek a védelmezését, oltalmazását jelenti, hanem a régi nyelvben feltevést, valakiről való vélekedést jelentett, mai, a korábbiból fejlődött értelme pedig a jogtudomány, az igazságszolgáltatás nyelvében: ’nem bizonyított, de kiindulópontként való(ságos)nak elfogadott tényállás’. A *megilleti az ártatlanság vélelme* kifejezés tehát azt jelenti, hogy akire vonatkoztatjuk, arról azt kell feltételeznünk, hogy ártatlan. Mivel nemegyszer találkozunk szóban is, írásban is a rádióból idézett hibás formával, akár tetszik, akár nem egy olyan nyelvésznek, aki a véleménynyilvánítást lealacsonyítónak, nyelvészhez méltatlannak tartja, igenis kötelességünk szólni róla, mielőtt a tévesztés széltében-hosszában elterjed.

A sok ezer közül, hiszen típushibáról van szó, még egyet szemeltem ki bemutatásra. Egy országos lapunk cikkírójával többször is megesett, hogy a szigorú kapuőrzőt jelentő, görög eredetű és hagyományú *Cerberus* szót, illetve nevet összetévesztette a régi egyiptomiak által szentként tisztelt galacsinhajtó bogárral, a *szkarabeusz*-szal. Pl. így: „Nem is olyan régen még apácák őrizték ezt a portát. Sokkal szigorúbbak voltak, mint a mostani »scarabeusok«.” Ugyanez az „elkövető” egy-két hónappal később ugyanebben a lapban ezt írta: „»A belépés díjtalan« című könnyelmű feliratra hivatkozók lógó orral veszik tudomásul, hogy odabent ezúttal színes műsor van. S mivel az említett műsor már jócskán a végénél tart, a kegyes *skarabeus* néhányukat ingyen is bebocsát, vagy »ketten egy ezresért« alapon is becsúszhatnak.”

Szkarabeusz vagy *cerberus* – korántsem mindegy. S ha az e két szót összekeverő újságíró többször is elköveti ezt a hibát, számolnunk kell azzal, hogy olvasóinak egy része áldozatává is válik ennek a tévesztésnek, mivel hamis ismereteket raktároz el magában. Éppen ezért, most már azokra a többnyire anglista, amerikanista nyelvészekre, illetve szociolingvistákra is gondolva, akik a nyelvművelést fölöslegesnek, sőt károsnak kiáltják ki, hadd zárjam mondanivalómat ezúttal csupán így: Aki nem tud szkarabeuszul, ne beszéljen szkarabeuszul!

Grétsy László

Anyanyelv, szaknyelv

„Nincs versenyképes társadalom versenyképes anyanyelv nélkül.” Ezt a mondatot a Magyar Professzorok Világtanácsa 2005. június 17-én Budapesten megrendezett szaknyelvi-anyanyelvi ankétján hallottam. A Magyar Professzorok Világtanácsa 1997-ben alakult társadalmi szervezet. A világtanács időszerű társadalmi kérdésekben évente több rendezvényt is szervez. Csak 2005-ben egészségtani, talajbiológiai, környezettudományi, természetvédelmi kérdésekben rendeznek találkozókat. De megalakulásuk óta nagy figyelmet fordítanak az anyanyelvi és azon belül különösen a szaknyelvi kérdésekre is.

És nem eredménytelenül! A Magyar Professzorok Világtanácsa volt az egyik szervezet, amely fölkarolta a magyar nyelvhasználati, vagy mondjuk inkább így: reklámnyelvtörvény ügyét. Javaslatukhoz más társadalmi szervezetek is csatlakoztak – és 2001-ben valóban meg is született a terjengős nevű, semmit nem tiltó, csak a magyar feliratokat is előíró törvény. A törvény teljes neve: „2001. évi 4899/70. számú törvény a gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről”.

A nyelvtörvénynek már a gondolatától is ódzkodtak a nyelvészek. Kétségtelen, a nyelvnek törvényi úton való szabályozása valóban nem hangzik jól, s az ördög kívánja, hogy minden emberre nyelvrendőr figyeljen. Sajnos, van erre is példa – igaz, nem Magyarországon. A mi nyelvtörvényünk azonban nem nyelvtörvény, szerencsére a nevében sincs benne ez a szó, hanem törvény reklámszövegek, üzletfeliratok és közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről. Azt is mondhatnánk, normális körülmények között törvény, amely a spanyolviaszt vagy esetleg a meleg vizet kívánja feltalálni: hiszen nem lenne normális, magától értetődő dolog Magyarországon mindent magyarul közzétenni? A kérdés maradjon költői.

Szóval ez a reklám- vagy felirattörvény megszületett, s az indító lökést a Magyar Professzorok Világtanácsa adta. Az évről évre megrendezett anyanyelvi, szaknyelvi ankéto- ➔

VISSZHANG

MEGDÖBBENTŐ!

Az Édes Anyanyelvünk 2005. áprilisi számában a következőket olvastam:

„... **Kálmán László** bizonyítottnak látja, hogy a nyelvművelés áltudomány, és kimeríti a »sarlatánság« kategóriáját. »Áltudományos« nézetnek véli a következőket: nyelvromlás, káros változás, idegenség, igényesebb központi norma, racionális megfontolások, a hagyománytól/megszokottól való eltérés, ízlés. **Nádasdy Ádám** a »betegség-metaforát« vizsgálja meg (ha belegondolunk, ez orvosi metafora) a nyelvművelésben az általa egyébként nagyra becsült Bárczi Géza Nyelvművelésünk című munkája alapján, s megállapítja, hogy azt »magára a nyelvre alkalmazni súlyos tévedés«."

Megdöbbentő!

Ezek szerint mindaz, amit **Arany János, Horváth János, Halász Gyula, Kosztolányi Dezső, Bárczi Géza, Nagy J. Béla, Lőrincze Lajos, Kovalovszky Miklós, Bencédy József, Grétsy László** és mások tettek, mondtak és írtak, „sarlatánság, „áltudomány", „súlyos tévedés", a *Nyelvművelő kézikönyv* két kötetét meg a *Nyelvművelő kéziszótár*t kukába kell dobni, az Akadémia helyesírási szabályzata fölösleges!

Akkor hibátlan, helyes alak a *minőségesebb; határozat, döntés* helyett azt lehet használni, hogy *záradék* (a szerb *zaključak* tükörszava), *képviselő* helyett lehet használni az elavult *tanácsnok*ot, az *úgy ..., mint*... páros kötőszót akkor is szabad alkalmazni, ha felsorolásról van szó; elismerjük, hogy a magyarban van önálló *össz* szó; helyes az a kifejezés, hogy „Már kicsi korunkban azt *tanították velünk*..."; szó nélkül mehetünk el a következő kifejezések mellett: *ez miatt, ez nélkül, az mellett, az körül* stb.; *előlát* (a szerb *predvideti* tükörszava, *előirányoz, tervez* helyett), *kvórum* (a szerbben használatos kifejezés, egy testület határozatképességét jelenti) stb.

A példákat az újvidéki Magyar Szóból és a vajdasági magyar nyelvhasználatból merítettem.

Mit mondjunk az ilyen „elmélet"-ről? Csak a képviselői által használt szavakkal lehet minősíteni.

Tomán László
(Újvidék)

Tisztelt Szerkesztőség!

Az Édes Anyanyelvünk 2005. áprilisi számában megjelent, a megszólításokkal foglalkozó cikkében Brassay Sándor azt írja, hogy a kommunista időszakban Magyarországon el volt tiltva az *úr* és az *úrnő* megszólítás, ill. levélcímzés használata. Ha nem is formálisan volt tilos – folytatja Brassay Sándor –, de ha valakit uraztak, az tiltakozott, mert e szó használatával őt kizsákmányolónak tekintették. Kétségtelen, hogy az általános megszólítás az *elvtárs*/*elvtársnő* volt, de az élet számos területén megmaradt a régi forma. Az orvosokat betegeik többnyire urazták – akár professzor, akár alorvos járt betegágyuknál. A különböző egyházak papjait nem is illett *elvtárs*-nak szólítani. Akkor sem, ha államilag támogatott és elismert politikai szervezet (pl. az Országgyűlés vagy a Hazafias Népfront elnöksége) tagjai voltak. Fiaim tanulmányi eredményei iránt érdeklődvén a *tanárnő*-nek vagy *tanár úr*-nak tisztelt pedagógusok egyszer sem kértek fel ezen megszólítás mellőzésére. A bíróságokon sem volt kötelező gyakorlat az elvtársazás, annál inkább az, hogy bíró és ügyvéd kölcsönösen *úr*-nak szólították egymást. Régi iratokat rendezve a napokban került elő egy feleségemnek címzett postai levelezőlap 1968-ból, amelyen H. O. óraműves mester értesíti, hogy átveheti teljesen rendbehozott óráját. A címzés ez: *Nagys. Del Medico Imréné úrnőnek*. Ez valóban kicsit archaikus volt, de sem feleségem, sem én nem tettünk szemrehányást a derék iparosnak.

Szívélyes üdvözlettel
Dr. Del Medico Imre

Ekon újabban a tudomány magyar nyelve, a szaknyelvek iránti felelősség fogalmazódik meg. Legutóbb június végén találkoztak Budapesten a Kárpát-medence professzorai, biológusok, kémikusok, orvosok, matematikusok – sőt egy-két nyelvészt is lehetett látni soraikban –, és ajánlásokat is megfogalmaztak a szaknyelvi tennivalókkal kapcsolatban. Ezekből hadd emeljek ki néhányat – nem a hivatalos ajánlásokat, hanem sokkal inkább az ankéton hallottak alapján bennem megfogalmazódott gondolatokat.

Szükséges lenne átfogó tudományos és kulturális program a szaknyelvművelésre.

A Magyar Tudományos Akadémián kiemelt feladatként kellene foglalkozni a szaknyelvek művelésével.

A Magyar Professzorok Világtanácsának – más szakmai szervezetekkel együttműködve – szaknyelvi bizottságokat kellene létrehoznia.

Mivel különösen a határon túli magyar nyelvváltozatokban számolódik fel a magyar szaknyelv, szükség lenne egy egyeztető fórumra, a kialakult vagy kialakítandó és folyamatosan bővített egységes szaknyelvi terminológia széles körű közzétételére – leginkább a világháló segítségével.

Szükség lenne egy magyarító szoftver kidolgozására és terjesztésére.

Szélesebb körben kellene alkalmazni nyelvi lektorokat.

Jó lenne, ha a Mindentudás egyetemén is lehetne e kérdésekről néhány előadást hallani.

A szaknyelvi tervezésnek kapcsolódnia kell az egyéb nyelvhelyességi törekvésekhez, hiszen nagyon gyakran magyarul van írva egy szöveg, és mégsem érti senki. Ezen a ponton a már létező határon túli és a hamarosan létrehozandó határon belüli nyelvi irodák lehetnek az állampolgárok segítségére. Miért fontos ez a munka? Azért, mert a szaknyelv minden ember fontos nyelvváltozata. Úgy is mondhatjuk, hogy a szaknyelvek az anyanyelv pillérei. Ha a szaknyelvek elveszítik magyarosságukat, akkor hamarosan utánamegy a teljes köznyelv is.

Éppen ezért dicséretesek a Magyar Professzorok Világtanácsának törekvései!

B. G.

ORSZÁGOS KÖZÉPISKOLAI TANULMÁNYI VERSENY,

A részletes versenykiírás az Oktatási Közlönyben olvasható. A magyar nyelvi dolgozatok tartalmi és formai követelményeiről lásd Kerner Anna írását az Édes Anyanyelvünk 2003/4. számának 10. oldalán! *(A szerk.)*

1. „Egy történet" – Hasonlítsa össze szövegtani-stilisztikai szempontból Kertész Imre Jegyzőkönyv és Esterházy Péter Élet és irodalom című művét!

Mint a tételcím sugallja, a két író műve szorosan kapcsolódik egymáshoz, Kertész Imre novellája új életre kel Esterházyéban. A szakirodalom a posztmodern művek elemzésekor gyakran használja az idézet, vendégszöveg, intertextualitás, parafrázis, reminiszcencia, allúzió, rájátszás, utalás, permutáció, palimpszesztus kifejezéseket. Szegedy-Maszák Mihály Esterházyt elemezve rámutat, hogy az idézés az irodalom kezdeteitől használatos. A romantikáig a múlt írásos öröksége közvagyonnak számított, a korábbi művek felhasználása általános volt, az eredetiség követelménye csak a romantika korában értékelődött fel. A 20. század alkotója számára ezek az alapelvek (eredetiség, újszerűség stb.) megkérdőjeleződnek, a század alapérzése a „Minden elmondhatót már sokszor elmondtak". S valóban azt láthatjuk, hogy a magyar és a világirodalom egyaránt felmutat olyan szerzőket, akiknek műve tudatosan vagy önkéntelenül rájátszik korábbi művekre. Nemcsak Esterházy játszik rá Kertész szövegére, a *Jegyzőkönyv* maga is tartalmaz például bibliai utalásokat.

Mindkét szövegre az egyes szám első személyű elbeszélés jellemző, ennek vizsgálatát segítik a szakirodalomban a szövegnyelvészet eredményeire vonatkozó tanulmányok. Ezek elsősorban nem a grammatikai (nyelvtani) szabályok segítségével leírható szöveget elemzik, inkább annak pragmatikai vizsgálatát helyezik előtérbe, a szituációs kontextust, a szövegalkotás és a szövegbefogadás kommunikatív jellemzőit veszik figyelembe.

Az ajánlott szakirodalom harmadik csoportja a narratológia eredményeibe kínál betekintést. A narratív szöveg a történetből (narratív tartalom) és a narrációból (a szövegben nyelvileg realizálódó narratív eljárás) tevődik össze, hangsúlyozva, hogy a történet csak váz, annak „felöltöztetése", az elbeszélés teszi az egészet érdekessé. A két író, Esterházy és Kertész ilyen szempontú összevetése is izgalmas eredményeket hozhat.

Jankay Éva

Ajánló bibliográfia:

Barthes, Roland 1988. Bevezetés a történetek strukturális elemzésébe. In: Kanyó Zoltán–Síklaki István (szerk.): Tanulmányok az irodalomtudomány köréből. 378–397. Tankönyvkiadó; Benkes Zsuzsa–Petőfi S. János 1993. Kreatív-produktív megközelítés és intertextualitás. In: Petőfi S. János–Békési Imre–Vass László (szerk.): Szemiotikai szövegtan 6. 107–132.; Diptychon. Elemzések Esterházy Péter és Nádas Péter műveiről. Magvető Könyvkiadó, 1988.; Genette, Gérard 1972/1996. Az elbeszélő diszkurzus. In: Thomka Beáta (szerk.): Az irodalom elméletei I. 61–99. Jelenkor–JPTE; Kocsány Piroska 1996. A szabad függő beszédtől a belső monológig. In: Szathmári István (szerk.): Hol tart ma a stilisztika? 329–348. Nemzeti Tankönyvkiadó; Kulcsár-Szabó Zoltán 1995. Intertextualitás: létmód és/vagy funkció? Irodalomtörténeti Közlemények 491–541.; Szathmári István 1994. Stílusról, stilisztikáról napjainkban. Nemzeti Tankönyvkiadó; Szegedy-Maszák Mihály 1980. Az elbeszélő szövegek rétegei. In: Kanyó Zoltán (szerk.): Az irodalmi elbeszélés elméleti kérdései (narratológiai tanulmányok): Studia Poetica 1. 340–357; Tátrai Szilárd 2002. Az 'ÉN' az elbeszélésben. A perszonális narráció szövegtani megközelítése. Argumentum Kiadó; Tolcsvai Nagy Gábor 1996. A magyar nyelv stilisztikája. Nemzeti Tankönyvkiadó.

2. Vélemények és ellenvélemények korunk nyelvműveléséről

Tegyünk-e valamit azért, hogy a magyar nyelvvel élni lehessen a jövőben is, azaz anyanyelvünk megfeleljen a kor összetett kívánalmainak is? És segítsük-e az embereket abban, hogy anyanyelvüket jól használhassák minden területen, jól boldoguljanak vele mind kommunikációjuk során, mind a tudásszerzés, gondolkodás közben? Vagy pedig hagyjuk mindezt a sorsára? Alakuljon a nyelv és a nyelvhasználat úgy, ahogy éppen adódik, mert nincs is jogunk beleszólni, medret adni, s nincs is lehetőség erre? Megtalálta-e eddig a nyelvhasználat magától, minden tudatos ráhatás nélkül azt az utat, amelyen eljutott máig; és megtalálja-e vajon a ma és a közeljövő bonyolult időszakában? Próbáljunk elősegíteni valamit, vagy ezzel csak hátráltatunk, kárt okozunk?

Az utóbbi másfél évtizedben ezekről is szól a nyelvművelési vita, ellentétben az ezt megelőző évtizedekével, amikor is inkább a nyelvművelés eredményességéről, területeiről, módszereiről, gyakorlatáról vitáztak. Az új kihívások új helyzetet teremtenek, ennek megfelelően kell talán új, de mindenképpen mai válaszokat adni.

A pályamunkák, dolgozatok elkészítőitől azt várjuk, hogy ez utóbbi évek nyelvművelési vitáiban tájékozódjon, ismerje meg jól az elgondolásokat, gondolja meg az érveket, ellenérveket, keresse a következményeket, s úgy mutassa be mindezeket a dolgozatában, hogy közben – ahol tud – állást is foglaljon, s ha lehet, további érveket, gondolatokat tegyen hozzá.

Lehet az egész vitát, fő vonulatait áttekinteni, de ajánlatosabb (az egésznek valamelyes ismeretében) egy-egy részterületet kiemelni, s abban kicsit elmélyedni. Például: ha hatást gyakorolunk, befolyásolni igyekszünk, mihez képest tehetjük ezt (a nyelvi norma, sztenderd kérdései); milyen alapon tehetjük meg (szociolingvisztikai, nyelvtörténeti, esztétikai, kommunikációelméleti stb., és csak tudományos vagy naiv alapon is?); és milyen mértékben, milyen erővel tehetjük (nyelvpolitika, nyelvtervezés)? Vannak további fontos kérdések is, így a határon kívüli magyar nyelvhasználattal (vö. „többközpontúság") vagy az informatika korának problémáival foglakozók; meg az ún. nyelvtörvényt érintők. Valamint: idegen nyelvű vagy magyar nyelvű legyen-e a jövő szakmai és tudományos nyelve; melyek legyenek az iskolai anyanyelvoktatás irányai; és fontosak azok az elgondolások, amelyek az anyanyelvi ismeretterjesztés, tudatos nyelvhasználatra törekvés hatásáról vagy hatástalanságáról, egészében a nyelvi kulturálódás és általános művelődés lehetőségeiről szólnak – és még további témák is gyűjthetők.

Felhívjuk a figyelmet, hogy a címben a *nyelvművelés* terminust használtuk, de sok más szó is ismeretes hasonló vagy kissé eltérő értelemben, azaz összefoglaló elnevezésnek szántuk. Így minden olyan vita a dolgozat témája lehet, amely a nyelv és a nyelvhasználat szándékos, tudatos befolyásolásával, befolyásolhatóságával összefügg. Érdemes lehet magukkal a megnevezésekkel, tartalmukkal is foglalkozni (vö. nyelvstratégia, nyelvi tervezés, nyelvvédelem stb.)

A dolgozatok vizsgálódása a magyarra vonatkozzék, és a legutóbbi évekre, másfél évtizedre. Más nyelveknek meg a magyar nyelvbeli történeti előzményeknek a tanulságai érvként, analógiaként fontosak lehetnek, de ezúttal csak így, ilyen formában lehetnek a dolgozat részei. (Érdemes utánajárni például annak, véleményt formáltak-e [nem tudós] elődeink a nyelvhasználatról, pl. minősítették-e, büntették-e egykor a nem megfelelőnek tartott beszédmódot, szitkozódásokat.) – A pályamunkához kiegészítésként lehet csatolni saját készítésű (a vizsgált kérdéskörre irányuló) interjút is.

Gallasy Magdolna

Szakirodalmi ajánlásként csupán néhány műre hívjuk fel a figyelmet, azért, mert maga a gyűjtés is része a feladatnak. Az itt megadott könyvek és gyűjteményes kötetek bőséges hivatkozásai és irodalomjegyzékei nyomán a vitaanyag jórészt megismerhető.

Ajánló bibliográfia:

Balázs Géza: „A magyar nyelv elé mozdításáról..." Vitairat a nyelvművelésért. Akadémiai Kiadó, 2005; Glatz Ferenc (szerk.): A magyar nyelv az informatika korában. Magyarország az ezredfordulón. A magyar nyelv jelene és jövője. Magyar Tudományos Akadémia, 1999; Kontra Miklós–Saly Noémi (szerk.): Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról. Osiris, 1998; Nyelvművelő kézikönyv; Nyelvművelő kéziszótár; A magyar nyelv kézikönyve.

3. A megszólításformák változásai a magyar nyelvben

A megszólítás „nyelvi érintés", azaz a figyelem felkeltésére való megnevező szó vagy kifejezés. Domonkosi Ágnes a kommunikációs partnerre utaló nyelvi elemek összességeként határozza meg. Tehát a megszólítás a kommunikációs folyamat része, amely a kommunikáló feleknek a kölcsönös üzenetváltása során teljesedhet be. Két fontos

összetevője van, az egyik a tartalom, vagyis az, amit jelöl, a másik a viszony, azaz a közlő viszonya a közlés befogadójához. Ez a kommunikációs csatornák együttes hatása révén teljesedik ki.

A megszólítások módjai illeszkednek a társadalmi kapcsolatok sokféleségéhez, a nyelv (itt a kommunikációs partnerek) társadalmi szerepére utalnak. A mozgásban lévő társadalomban rendre nyelvi kapcsolattartási gondok is jelentkeznek.

Hogyan közelíthetjük meg ennek tükrében témánkat?

1. Vizsgálhatjuk a megszólítás szerepét a *kommunikációs folyamatban*.

2. Ha a megszólítástípusokat *grammatikai szempontból* vesszük sorra, áttekinthetjük a megszólításformákat aszerint, hogy az adott tartalmat önálló főnevek, névmások, esetleg melléknevek (vokatívusz), azaz a szabad forma; vagy az ige személyragja, birtokos személyjel, azaz a kötött forma fejezi-e ki.

3. Nagyon fontos szempont lehet a *szociolingvisztika* oldaláról való közelítés. Azaz a megszólításformáknak az adott társadalmi kapcsolatok, csoportok, a kommunikáló felek kora, neme stb. szerinti elemzése.

4. A nyelvhasználatot a *nyelvművelés* oldaláról is vizsgálhatjuk.

5. A cím sugallja a téma *történetiségében* való megközelítését.

Milyen kommunikációs módokat, szövegtípusokat választhatunk vizsgálódásunk tárgyának?

1. Választhatunk *írásbeli szövegeket*.

a) Így például a *levelek* megszólításformáit, legyenek azok akár egy adott korszak magán- vagy hivatalos levelei. Összehasonlíthatjuk egy adott kor levéltípusának megszólításformáit a mai levelekéivel, még az e-mailekéivel és az sms-ekéivel is.

b) Vizsgálódhatunk *naplókban* is. Mindkét esetben irodalmi és nem irodalmi szövegeket egyaránt elemezhetünk.

c) Ha *irodalmi művekben* szeretnénk elmélyülni, akkor választhatunk ezenkívül regényt, novellát, de akár drámát is, egy korszak jellemző műfaját stb.

2. a) Ha szívesebben vizsgálódunk *szóbeli* szövegtípusokon, akkor a történeti szövegtípusok közül választhatjuk akár a *prédikációt*, akár a *szónoki beszédet* mint történetiségében máig ható szövegfajtákat. De érdekes lehet akár a *parlamenti felszólalás* mint megszólalástípus jellemzése is.

b) Ha gyűjtőmunkát is szívesen végzünk, akkor látókörünkbe vonhatjuk az egyes *sajtóműfajokba* tartozó, a médiában megjelenő szövegtípusokat (pl. riportok, élő rádiós, televíziós adások, betelefonálós műsorok megszólításformáinak változásai egy adott időintervallumban).

c) Vizsgálódhatunk *saját köznyelvi gyűjteseink* alapján is. Például családi, munkahelyi, iskolai stb. megszólításformák változásai egy adott korszakban.

Takács Edit

Ajánló bibliográfia:

Angelusz Róbert – Tardos Róbert 1995: Megszólítások egy átalakuló világban. Jel-Kép 3–4. 39–52.; Balázs Géza 1987. A kapcsolatfelvétel nyelvi formái. Nyr. 402–412.; Kemény Gábor – Kardos Tamás (szerk.) 1994: A nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában. MTA Nyelvtudományi Intézet; Balázs Géza – Grétsy László 2001: Nyelvi illem nagyszüleink kiskorában. Válogatás a NKÖM pályázataiból; Kemény Gábor 2002: Tegezés és magázás Szindbád iskolája szerint. Édes Anyanyelvünk 1:5.; Ladó János 1958: Köszönés és megszólítás napjainkban. Nyr. 422–430., 1959: 23–26.; Nyomárkay István 1998: A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. Nyr. 277–284., 1999: 145–149.; Pusztai Ferenc 1967: Tegezés és magázás a 18. század első felében. MNy. 297–307.; Szili Katalin 2000: Az udvariasság elméletéről és megjelenésmódjairól a magyar nyelvben. Hungarológia. 261–281.; Domonkosi Ágnes 2002: A megszólításformák változásai a magyar nyelvben; Kiss Jenő 1993: Köszönés- és megszólításformák a rábaközi Mihályiban. Nyr. 117: 208–228.; Deme László – Grétsy László – Wacha Imre 1999: Nyelvi illemtan. Szemimpex Kiadó; Kertész Manó 1932: Szállok az Úrnak. Az udvarias magyar beszéd története. Révai; Guszkova Antonyina 1981: A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a magyar nyelvben. Nytud. Ért. 106. sz.; Fülei-Szántó Endre 1994: A verbális érintés. MTA Nyelvtudományi Intézet.

Deme László

Negyvenedszer, ugyanitt*

Kedves Versenyző Diákok, akik nélkül nem volnánk itt; Tisztelt Felkészítő Tanárok, akik nélkül ők nem volnának itt; Nagyra Becsült Vendéglátóink, akik nélkül nem itt volnánk, vagy talán ebben az összetételben sehol sem volnánk; tisztelettel és meleg szeretettel üdvözlöm valamennyiüket ennek a különleges ünnepi időszaknak első reggelén!

Többszörös jubileumot ülünk. Negyvenöt évvel ezelőtt, 1960 áprilisában vállalta el hivatala nevében az akkori művelődésügyi miniszter *Péchy Blanka* színművész magánalapítványának kezelését, melynek általános célja a hangzó magyar beszéd ápolásának szolgálata volt, s egyik fontos részfeladata a tanulóifjúság kiejtési versenyeinek fellendítése, országossá tétele. Negyven évvel ezelőtt, 1965-ben zajlott le az Akadémia Anyanyelvi Bizottsága elnökének, a témát már a harmincas évek óta újból és újból előtérbe hozó *Kodály Zoltán*nak részvételével, az emlékezetes egri kiejtési konferencia, amely – párhuzamosan, de még nem összekapcsolódva vele – egyik céljául az itt-ott helyi szinten megrendezett kiejtési versenyek országos mozgalommá szervezését tűzte ki. E kettőnek találkozása vezetett oda, hogy 1965-ben útjára indult a már országossá, sőt azóta össznemzetivé növekedett Kazinczy-verseny mozgalom, melynek most és itt épp a negyvenedik döntőjét nyithatjuk meg.

Mint annyi mindennek, e mozgalomnak is rögös volt az útja. Az első évben iskolai versenyeknek helyben lezárt eredményeként mintegy kétszáz magnetofonkazetta érkezett be az Akadémia Nyelvtudományi Intézetébe, s ezeket több előkészítő bizottság bírálta, válogatta, selejtezte. Az így megszűrt anyag, talán egynegyednyi, azután döntőbe került, a csúcsbizottság elé. Ám az egymástól nagyon eltérő felvételi körülmények és technikai különbségek nehezen értékelhetővé tették a gépek közvetítette, elszemélytelenedett anyagot; titkosítottnak éreztetve a megítélést. Mint később írtam: az országosan nyilvánosnak szánt verseny a kezdetén halvaszületettnek látszott.

Ekkor jelentkezett az alapítványi bizottságnál a győri Kazinczy Gimnázium igazgatója, *Kádár Géza*, és magyartanári munkaközösségének vezetője, *Z. Szabó László*, azzal a javaslattal, hogy iskolájuk – a város és a megye hathatós támogatásával – vállalná az (akkor hatvankét versenyzőre számító) országos döntő nyilvános megrendezését. Így lett Győr-Sopron megye, Győr városa s benne a Kazinczy Ferenc Gimnázium a szép magyar beszéd ügyének gondozójává. S amíg az alapítványi kamatokból csak háromévenként futotta volna a döntő díjaira, támogatóink ezt a terhet is magukra vállalták, nehogy megszakadozzon a mozgalom folyamatossága.

Sok minden változott ez alatt a negyven év alatt. De Győr fix pont maradt. Iskolai, városi, megyei vezetők váltották egymást, de mindig megértő és sokat segítő újak kerültek a helyükbe; az akkori középnemzedéket új, majd még újabb váltotta fel; de az utódok minden poszton úgy vették át elődeiktől a vállalt kötelezettséget, mint amit folytatni, sőt bővíteni kell. Az eredetileg osztatlan középiskolás mezőnyt, az esélyegyenlőtlenség ellensúlyozására ketté kellett osztani, először középiskolára és szakmunkásképzősre, majd gimnazista és szakközépiskolás csoportra. Ez a kettéosztás valójában megduplázást jelentett: mindkét mezőnyben megmaradt az eredeti, a hatvankét fős létszám, s persze megkétszereződött a kísérő tanárok és a bírálóbizottsági tagok létszáma is. Győr vállalta és állta.

Így lett hát Győr, s benne a Kazinczy Gimnázium, a versenymozgalom irányítóinak, vissza-visszatérő felkészítő tanárainak második, a mozgalomnak pedig első közös otthona; az egymást váltó diáknemzedékek itt megfordult tagjainak pedig maradandó élménye. S így szélesült az idő során térben és témájában a mozgalom. Hamarosan belépett a második otthon: Kazinczy városa, Sátoraljaújhely; új színnel, a nyelvhasználati oldallal gyarapítva az anyanyelvi nevelés és versenyzés palettáját. S lettek egy-két napos családi gyülekezőhelyek: Budapesten a Kossuth Zsuzsa Gimnázium, majd nyomába lépve az Eötvös József Gimnázium; a Radnai Béla Szakközépiskola, majd a Baár-Madas Református Gimnázium; a Gundel Károly

* Elhangzott 2005. április 22-én, Győrben, a középfokú iskolások Kazinczy-versenyének negyvenedik országos döntőjén. **(A szerk.)**

SZÉP MAGYAR BESZÉD VERSENY, GYŐR

Szakközépiskola és a Práter Ének-Zenetagozatos Általános Iskola; vidéken egymást váltogatva, rétegtalálkozók, félországos döntők, de akár nyári anyanyelvi táborok színhelyeként újabb és újabb városok.

De a minta és a központ Győr maradt. S maga a „Szép magyar beszéd" mozgalom lassan a „szép magyar lélek", a tisztes emberi szó és magatartás mozgalmává szélesült. – Nagy szükség van rá! Napjainkban az iskolafolyosóknak, játszótereknek, diszkóknak, igénytelen szórakozóhelyeknek goromba, sértegető, egymás lebecsülését tükröző-hordozó-terjesztő stílusa az alsóbb szintekről ugrásszerűen átterjedőben van a legmagasabb közéleti régiókba. Félő, hogy a kettő között egyelőre még meglevő hézag, a mindennapi élet hangneme, úgy töltődik ki, hogy azzal ember és ember egymást becsülésének hagyománya is kipusztul. De nem hagyhatjuk az új nemzedékeket abban a hitben felnőni, hogy ez a szabadság és az egyenlőség, s azért van így, mert így van jól.

Önmagunkat hagynánk cserben a belenyugvással, de azokat is, akiktől annyi segítséget kaptunk. Felsorolásuk kidagadna időmből, csak összefoglalóan mondhatom el: nem volt olyan megyei vagy városi tanácselnök, elnökhelyettes, művelődési osztályvezető, majd polgármester, alpolgármester, kultúrtanácsos, aki – akárha új volt a posztján – ne úgy fogadott volna bennünket évről évre, mint hazatérőket.

Aminthogy a Kazinczy Gimnáziumban sem volt olyan kolléga, aki – bármilyen szakos is – ne érezte és ne éreztette volna magáénak a Kazinczy-versenyek dolgát. A fiatalok úgy nőttek fel az idősebbek mellett, velük együttműködve, hogy az elkerülhetetlen nemzedékváltáskor kész utódokként folytathatták az elődök munkáját. Kádár Gézáét *Hérics Lajosné*, az övét *Németh Tibor* a szervezés, *Szívósné Vásárhelyi Zsuzsa* az utódnevelő nyári táborvezetés feladatkörében; Z. Szabó Lászlóét *Grábics Júlia* a szakkörvezetésben. Mindegyikük a tőle telhető legjobbat adta, ezt a legtermészetesebbnek tekintve.

Egyvalakit mégis ki kell – ki kellett – emelnem közülük. Mint jellemeztem: „mozgalmak mozgékony mozgatóját": Z. Szabó Lászlót. De nem itt és most, hanem annak a gyűjteménynek bevezető írásában, amely – az általa indított és szerkesztett „kis szürke könyvecskék" sorozatában – most kerülhet a jelenlevők kezébe, hogy tőle származó és róla szóló írásokat egybegyűjtve őrizze emlékét. Most röviden csak annyit – ott sikerült némileg részleteznem –: ott volt minden kanyarnál, minden kilométerkőnél, éppen akkor, amikor lendíteni kellett; azután ment tovább, keresve újabb megoldandó nehézségeket. Keze nyoma akkor is rajta lesz még az eredményeken, amikor talán senki nem emlékszik rá, hogy arra járt. Hasznos és szép példát adott mindnyájunknak. Ne csak őrizzük: kövessük is.

Kezdjük hát a nemes versengést, Kazinczy szellemében, a „fentebb stíl" igényével; ami nálunk nem válhat alantas torzsalkodássá. Csengjen fülünkben Péchy Blanka utolsó kérése: „Folytassátok!"

Szathmári István

„Légy tudatában értékeidnek!"

Részlet a záróbeszédből

Induljunk ki gróf Széchényi Ferencnek, Széchenyi István édesapjának, a Magyar Nemzeti Múzeum és benne az Országos Széchényi Könyvtár megalapítójának egy fontos mondásából: „Légy tudatában értékeidnek!"

Én ezúttal anyanyelvünkre, a magyar nyelv értékeire gondolnék, és a továbbiakban azt szeretném igazolni röviden, hogy milyen értéket képviselt ezer éven át, és főként hogy napjaink nyelve mennyire élő, teremtő, idegen szóval: mennyire kreatív jellegű, azaz mennyire képes a mindenkori szükségletnek megfelelően megújulni, gyarapodni.

A múltból csupán a következőkre utalok. Nyelvünk fejlettségét jól mutatja a XII. század végi Halotti beszéd és a száz évvel későbbi Ómagyar Mária-siralom igen magas esztétikai színvonala. Hasonlóról tanúskodnak a középkori népi imádságok. Erdélyi Zsuzsanna, e műfaj kiváló kutatója nemrég azt állapította meg, hogy a magyar középkori népi imádságok – a románokkal és az oroszokkal együtt – sokkal szebbek, mint nyugati rokonaik. Aztán a XVI. század utolsó harmadában Balassi Bálint a kortárs Shakespeare szonettjeivel és a francia Pierre de Ronsard verseivel azonos szintű költeményeket alkotott. Világirodalmi színvonalat képviselt a továbbiakban Arany, Petőfi, Jókai, és ki gondolná, hogy Vörösmarty Szózata ott volt Runeberg – egyébként eredetileg svéd nyelvű – finn himnuszának az ihletői között. Még tovább menve a mi sikeres nyelvújításunk mintául szolgált a múlt század húszas éveiben a Kemál Atatürk köztársasági elnök sugallta török nyelvújításnak. Aztán Közép-Kelet-Európában Ady Endre úgyszólván egyedül képviselte magas szinten a szimbolizmust.

Csoda-e hát, ha az európai hírű nyelvtudós, Bárczi Géza ilyen sajátságait emelte ki nyelvünknek: „Színes, változatos hangzás, rendkívüli metrikai rugalmasság; tömörség, szoros logikai kapcsolás, finom árnyaltság, képszerűség; pontos fogalomalkotásra való képesség; hajlékony mondatszerkezet." (A magyar nyelv életrajza. Gondolat K. Bp., 1963. 387.) De mindezt a külföldiek is elismerték. A számtalan nyelvet beszélő Giuseppe Mezzofanti, a vatikáni könyvtár őre így nyilatkozott például a XIX. század harmincas éveiben: „A magyarok nem tudják, micsoda kincs rejtőzik nyelvükben." És az indoka: „Az olasz és a görög után minden más nyelv előtt leginkább dallamos és a verselés szempontjából legjobban fejlődésre érdemes nyelv." Az angol műfordító, John Bowring, aki Magyarországon is járt, és 1837 júliusában találkozott Toldy Ferenccel és Vörösmartyval, hasonló véleményen volt: „[A magyar] olyan nyelv, amelyik önmagában következetesen és szilárdan fejlődött, és melyben mély logika rejlik, párosulva az erő és hangzás alkalmazkodóképességével és rugalmasságával."

Az a kérdés most már, hogy ma, ebben a felgyorsult, internetes világban, amikor a technika nap mint nap beláthatatlan módon fejlődik, megőrizte-e nyelvünk korábbi tulajdonságait, lépést tud-e tartani egyáltalán a kívánalmakkal, élő, alkotó, kreatív orgánum-e igazán.

De mit is jelent közelebbről a nyelv élő, alkotó, kreatív volta? Röviden azt, hogy állandóan és – mondhatnánk – könnyedén, szinte szellemesen hoz létre új elemeket: szavakat, kifejezéseket, nyelvtani eszközöket, szerkesztésmódokat, stilisztikai megoldásokat.

Hogy a mi nyelvünk ma is ilyen, azt éppen XX. századi nagy költőink is igazolják. József Attila például ezt írta: „Nyelvünk ízei gazdagon kiforrtak. A magyar szóból finom műszer lett, zajtalan sebességű gép, mellyel a mérnöki elme könnyedén alakíthatja fogalmait. De a lélek homályos vidékein is lágyan kiemeli mélyeiből költőink ihlete. Nyelvünkkel megmintázhatjuk a kővágó motorok pezsgő zaját s az udvar sarkában gubbasztó maroknyi szalmaszemét alig-alig zizzenő rebbenését. Egyszóval nyelvünk ősi és modern, erdei, mezei, városi, ázsiai és európai."

Hasonlóképpen vélekedett Illyés Gyula. „Nyelvünk változatlan erejét mutatja – írta egy cikkében –, hogy képeit a modern életből – az iparéból – éppoly könnyedén veszi, akár hajdan, amikor főleg a természet nyújtotta az anyagot." És később ilyen példákat hoz: *rákapcsol, begerjed, falaz, csőbe húz*. Másutt pedig ezt jegyzi meg: „A magyar, egyebek közt, azért élvezetes nyelv, mert még nem kövesedett meg, még alakítható. Alig kisebb erőfeszítéssel, mint a nyelvújítás korában."

Most pedig lássunk néhány kiragadott példát az eddig mondottak igazolására. A hangzást illetően egyik legnagyobb huszadik századi költőnkre, Weöres Sándorra hivatkozom. Ezt írta 1939-ben: „Mintha a ritmus összes ördögeit a magyar nyelvbe csukta volna az Isten", majd megjegyezte: „Körülbelül húszféle verslábat próbálgatok a magyar versbe." (Magyar Orpheus 155.)

Az alkotó, kreatív jelleg legjobban tükröződik a szókincsben. Az utóbbi tíz esztendőben több mint tízezer új ➔

Nagy J. Béla helyesírási verseny

Az egri Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke immár 17. alkalommal látta vendégül április 29–30-án a tudományegyetemek és a tanárképző, valamint a tanítóképző főiskolák legjobb helyesíróit a pedagógusjelöltek Nagy J. Béla helyesírási versenyén. 21 pedagógusképző intézmény (köztük a besztercebányai Bél Mátyás Tudományegyetem) küldte el egy-egy képviselőjét az országos döntőbe.

A zsűri elnöki teendőit Balázs Géza, az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának titkára, tanszékvezető egyetemi tanár látta el. A feladatokat Kardos Tamás, az MTA Nyelvtudományi Intézete nyelvművelő osztályának tudományos kutatója állította össze.

A megnyitó után Zimányi Árpád tanszékvezető főiskolai tanár a néhány éve létrehozott Eszterházy-emlékplakettet adta át. Az idei kitüntetett Hangay Zoltán főiskolai tanár (ELTE TÓFK), aki 1987 óta állandó tagja a zsűrinek, többször előadást tartott, és szerzőként is szerepel a versenyhez kapcsolódó helyesírási tanulmány- és gyakorlatgyűjteményekben.

A továbbiakban az előadók – Hangay Zoltán, Laczkó Krisztina, Mártonfi Attila és Bozsik Gabriella – különböző időszerű szakmai kérdésekről szóltak. A legfőbb téma azonban az Osiris Kiadó Helyesírás című könyvének bemutatása volt (ennek szerkesztői: Laczkó Krisztina és Mártonfi Attila).

Szombaton, a verseny napján a zsűri döntése szerint a következő hallgatók bizonyultak a mezőny legjobbjainak: I. díjas: Kozma Judit (ELTE BTK), II. díjas: Biró János (Eszterházy K. Főiskola), III. díjas: Huszár Ágnes (Veszprémi Egyetem).

Az A feladatlap első gyakorlatában különféle szófajú szavakat kellett kiegészíteni a hiányzó magán- vagy mássalhangzóval. A legnagyobb bizonytalanság a *briliáns, restelkedik, fenséges, kurrens, ekképpen* és az *ízület* esetében mutatkozott. A harmadik gyakorlatban a *j* vagy *ly* leírása általában nem tűnt nehéznek a többség számára, de például a *mulya, kóceráj, karvaly, csevej* szavak itt-ott hibásak voltak. Az ötödik gyakorlatban a hiányzó kötőjeleket csak azok tudták kitenni a megfelelő helyre, akik felismerték a szóösszetételeket. A *Sosztakovics-kompozíció, Greenpeace-aktivista, Szent Ferenc-templom, Malév-járat, EU-tagállam* jelöletlen alárendelő összetétel, és ezt a grammatikai viszonyt a kötőjellel kell érzékeltetnünk. A minőségjelzős *Sony kamera, Ciklámen expressz, minorita rendi, Petőfi híd* elemei különírva kifogástalanok. Sajnálatos módon jó néhányan összekeverték a különírandó figura etymologicákat *(sírva sírt, hétről hétre)* a szóösszetételekkel *(nőttön-nő, telis-tele)*. Indokolatlanul nehéznek bizonyult az *Irak-ellenes koalíció*, ugyanis sokan nem tették ki a kötőjelet. Ennek vélhetően az volt az oka, hogy az *ellenes* szótani minősítése hibás volt. Az értelmező szótár szerint ez a melléknév utótagként szóösszetételekben fordul elő. Bizonyára könnyebb lett volna felismerni köznévi előtagokkal: *állam*ellenes, *rák*ellenes stb. Ha az előtag tulajdonnév, a közvetlen egybeírás helyett annak egyik válfaját, a kötőjelezést kell választanunk: *AIDS-ellenes, NATO-ellenes, Habsburg-ellenes* stb. A hatodik gyakorlat tippjei közül többen nehezen találtak rá a *Le Havre-i, chagallos, Szent István-bazilika, kelet-közép-európai, bankjegykiadó automata, helyi járat* és a *hatvanesztendei* szabályos írásmódokra.

A B feladatlap hibajavítással kezdődött. Több dolgozatban nem a helyes *portörlő rongy, pontyhalászlé, Seat-szerviz, kétszáz öles telek, törzsvásárlókártya, nyugdíjaskedvezmények, hegedű-zongora szonáta, mozgássérült-parkoló* szerepelt. Különösen ébernek kellett lenni ahhoz, hogy valaki észrevegye a kétféle tagolást a következő esetekben: *zuhanó bombázó – zuhanóbombázó, székely kapufaragó – székelykapu-faragó, kézi munka – kézimunka.*

A mozgószabály szerint kellett megalkotni szóösszetételeket megadott elemekből: *orosznyelvtanfolyam-szervezés, növényvédőszer-maradék, klónozottkukorica-termelő, szúró-vágó fegyver, elsőkerék-meghajtás, műszakirajzoló-képzés.*

A tollbamondás a tavaly decemberi szörnyű természeti csapással, a *cunami*val foglalkozott. Meglepő módon nem mindenki számára volt egyértelmű, hogy ezt az idegen szót kiejtés szerint kell írnunk.

A versenyzőknek fel kellett ismerniük, hogy összetétel a *nagymértékben, cunami-előrejelző, cunamijelenség, katasztrófa-híradások, nemritkán, tengerfenék-domborzat, cunamimentes.* Földrajzi ismeretek kellettek a *Srí Lanka, Thaiföld, Óvilág, Lisszabon, Krakatau szigete, Balaton-felvidék, Badacsony hegy, Ádeni-öböl, Horn-fok* helyes leírásához.

A tanárjelölteknek ez a lassan két évtizede ismétlődő szakmai rendezvénye és a tanulmányokat, feladatokat tartalmazó kötetek segíteni szeretnék az elkövetkezendő években is a fiatalok korszerű helyesírási ismereteinek gyarapítását és íráskultúrájuk fejlesztését. Az eredményes, hasznos versengésnek a jövő év tavaszán lesz a folytatása.

Bozsik Gabriella

➔szó született – állapítja meg Minya Károly „A mai magyar nyelvújítás” c. munkájában (Tinta K., Bp. 2003.). Új tárgyat jelöl pl. az *autóriasztó,* az *árukatalógus,* az *üzenetrögzítő;* új intézményt nevez meg az *alkotmánybíróság,* a *menekülttábor,* a *terméktanács;* új eljárásra vonatkozik a *hatáselemzés,* a *pilótajáték,* a *zsebszerződés;* új foglalkozást jelent a *természetgyógyász,* az *informatikus* és új sportágat a *fallabda,* a *síbalett*. És hogy tréfás megjelölésekre is utaljak: a *vérmérséklet* mintájára létrejött a *bérmérséklet,* a *történelmi jóvátétel* analógiájára a *történelmi lóvátétel,* az *ad hoc bizottság* helyébe a *hipp-hopp bizottság.* Számos angol szó immár jövevényszóvá lett, vagy jelentős lépést tett afelé: *bébiszitter, flopi, lízing, lobbi, szolárium* és az egyetlen olasz jövevény: a *kapucsínó*. Nem csodálkozhatunk hát, hogy nyelvünkben általában a rokon értelmű szavak hosszú sorából válogathatunk éppen a pontos kifejezés érdekében.

A teremtő, kreatív jelleg megmutatkozik a nyelvtani eszközök területén is, gyakran a gazdaságossággal párosulva. A *fiú – fia* alakpár mellett létrejött a *fiú – fiúja* változat. A *fiúja* mint új alakváltozat új jelentést is kapott: ’valamely leánynak a kedvese’. Ugyanígy született a *nő – neje* mellé a *nő – nője* változat, az utóbbi szintén új jelentéssel: ’valakinek a szeretője’. Sőt elvonódott a *nej* is, a feleség tréfás megjelölőjeként.

Egy másik, elvben hasonló példa. Ismeretes, hogy bizonyos névszók a többes számban *-ok* vagy *-ak* végződést is felvehetnek. Tehát van *gyorsok* és *gyorsak* alakváltozat. Aztán van *üdítők* és *üdítőek* variáns. A két változatot nyelvünk szófaji megkülönböztetésre használja fel: a *gyorsok* főnév, tehát a jelentése: ’gyorsvonatok’, a *gyorsak* meg melléknév. Úgyszintén az *üdítők* ’üdítőitalok’, azaz főnévi jelentésű, az *üdítőek* pedig melléknév, tehát azt jelenti, hogy frissek.

Aztán névutók, igekötők állandóan, napjainkban is keletkeznek, valójában a gondolkodás finomodása következtében. Például valaminek az *alapján, folyamán, útján* mind huszadik századi keletkezésűek. Már igekötő a *haza-* (pl. *hazamegy*), elindult felé a *jóvá-* (pl. *jóváhagy*), a *végig-* (pl. *végiggondol*) és az út elején van a *közzé-* (pl. *közzétesz*).

A továbbiakban szeretném hangsúlyozni, hogy a szleng – amellyel elsősorban az ifjúság él, de amely benyomult a városiak társalgási nyelvébe, sőt bizonyos polgárjogot nyert a televízióban, a rádióban, a filmnyelvben, a színdarabokban is – egyáltalán nem kis mértékben képviseli a teremtő, kreatív jelleget, a szellemességet. Felhasználja például az argóelemeket (pl. *meló, csaj, csajozik*), merít a csoport- és szaknyelvekből (pl. a sportból: *szerelés* ’öltözék’, a katonanyelvből: *terepjáró* ’cipő, bakancs’, a színházi életből: *visszatapsolták* ’megbukott’), kedveli aztán a játszi és kicsinyítő képzős formákat (pl. *dizsi* ’diszkó’, *szeszkó* ’alkohol’, *gyengusz* ’gyengélkedő’), a képszerű kifejezéseket (pl. *karosszéria* ’a nők alakja’; a katonai szlengből: *bivalytej* ’feketekávé’, *inkubátorszökevény* ’kis termetű’, *ezreddiszkó* ’ezredsorakozó’, *vonatozás* ’kúszás az ágy alatt’, *bocipullman* ’marhavagon’).

A szlenget és – mondhatnánk – az internetes nyelvet a szellemesség, a közvetlenség, a rendkívül gyors változás, a minden újra való reagálás jellemzi. Amíg tehát a nyelvi kifejezésbeli lehetőségeket gazdagítja, a szleng és az internetes nyelv is fontos képviselője lehet egy-egy nyelv, benne a mi nyelvünk teremtő, kreatív jellegének. Ezúttal csak mintegy zárójelben utalok rá, hogy természetesen nem feledkezhetünk meg a szleng és az internetes nyelv lehetséges – és tegyük hozzá: nem ritka – negatívumairól: jellemző lehet rájuk ugyanis a durvaság és trágárság, egyes szavak és kifejezések agyonhasználása és az idevágó szavaknak nem a helyzethez illő alkalmazása. Ez utóbbiakat mindenképpen kerülni kell.

Összefoglalásként még egyszer megállapíthatjuk, hogy nyelvünk nagyon is élő, alkotó, a szerepét, funkcióját magas szinten ellátó orgánum. Ez adjon hát erőt nemzeti létünk megtartásához, megerősítéséhez!

KÖNYVEKRŐL

Szathmári István: Stilisztikai lexikon

A stilisztikáról sokszor és sokan elmondták, hogy meglehetősen régi és egyben meglehetősen új tudományág is. A stílus jelenségével ugyanis már az antikvitástól kezdődően behatóan foglalkoztak, méghozzá a retorika, illetve a poétika keretében. A stilisztikáról mint önálló diszciplínáról azonban csak a 19. századtól beszélhetünk, sőt ha szigorúbbak vagyunk, 20. századi történetét is értelmezhetjük folyamatos helykeresésként, önmeghatározások sorozataként. Ennélfogva a stilisztikában való tájékozódáshoz különösen nagy segítséget nyújthat egy olyan lexikon, amely tartalmazza a tudományág alapvető fogalmainak a magyarázatát, és azokat példákkal szemlélteti.

Szathmári István *Stilisztikai lexikon*a átdolgozott és bővített második kiadása annak *A stilisztikai fogalmak lexikon*ának, amely *A magyar stilisztika útja* című munka részeként jelent meg 1961-ben.

A lexikon több mint negyven év utáni újbóli megjelentetését – az ilyen típusú kézikönyvek iránt megmutatkozó fokozott igény mellett – az teszi indokolttá, hogy az az úgynevezett funkcionális stilisztika, amely az első kiadás elméleti és módszertani keretét adta, ma is a stilisztika egyik meghatározó irányzata, nem utolsósorban a szerző kiemelkedő tudományos és tudományszervezői tevékenységének köszönhetően. Mindezek fényében nem meglepő tehát, hogy a lexikon mostani kiadása nem tartalmaz lényegi eltérést a korábbi kiadáshoz képest. A szerző nem változtatott az eredeti koncepción, csak néhány címszót hagyott ki, illetve vett fel, egynéhánynak pedig a szövegén módosított, finomított egy keveset. Szembetűnő azonban, hogy az első kiadáshoz képest a szerző jelentősen megnövelte az illusztráló példák számát.

A lexikon is megerősíthet bennünket abban a meggyőződésünkben, hogy a stilisztikai fogalmak nem alkotnak szigorúan zárt rendszert. Ennek legfőbb oka a stilisztika tudományközi jellegével magyarázható, amely korábban inkább hátránynak, mai nézőpontból inkább előnynek értelmezhető, de mindenképpen a lexikon zártsága ellen dolgozik. A lexikon természetesen tartalmazza a kimondottan stilisztikainak számító alapfogalmakat: olyan fogalmak funkcionális stilisztikai értelmezését olvashatjuk, mint *stílus, stílusárnyalat, stíluselemzés, stílusréteg*. (Érdekes módon a funkcionális stilisztika egyik alapfogalma, a *stílusérték* nem kap külön szócikket, de a *stílus*ról szólva lényegre törő kifejtést kapunk róla.) Emellett nincs semmi meglepő abban, hogy számos retorikai eredetű fogalom stilisztikai érdekeltségű meghatározása is szerepel a lexikonban. A retorikai hagyomány ugyanis már számos olyan – elsősorban az *alakzatok* és a *szóképek* tágabb kategóriáján belül tárgyalt – stíluseszközt, illetve stíluselemzőt (pl. *pongyolaság, élénkség, szabatosság*) nevezett meg, amelyeket a modern stilisztika sem hagyott, illetve hagyhatott figyelmen kívül. Találunk továbbá a lexikonban esztétikai eredetű kategóriákat is (pl. *nyelvesztétika, szépség, tartalom és forma, gúny*), amelyet szintén a stílusvizsgálat hagyományainak erőteljes figyelembevétele indokol. A stilisztika irodalomtudományi kötődését teszi egyértelművé a különböző *korstílusok, stílusirányzatok* rendszeres, következetes bemutatása. A stílustörténeti korszakolás ugyanis – legalábbis ami a szépirodalmi formanyelv történeti változásait, változatait illeti – szorosan összekapcsolódik az irodalomtörténeti korszakolás kérdésével. A lexikonban szerepelnek a nyelvtani alapfogalmak is (pl. *alany, állítmány, ige, névszó*). E fogalmakat a lexikon természetesen abból a szempontból értelmezi, hogy milyen stilisztikai szerepet játszanak, pontosabban: milyen funkciót töltenek be a szöveg stiláris karakterének kialakításában. Ugyanez mondható el azokról a jelentéstani fogalmakról is, amelyek ugyancsak helyet kaptak a lexikonban (pl. *szójelentés, poliszémia, szinonímia*). A szócikkek között megtalálhatók továbbá azok is, amelyek szociolingvisztikai vonatkozásokkal rendelkező fogalmakat (pl. *csoportnyelv, diáknyelv, nemzeti nyelv, rétegnyelv*) tárgyalnak. A lexikon e fogalmak stilisztikai értelmezését az irodalmi nyelv (sztenderd) hagyományos megközelítéséből kiindulva adja meg, bár a szerző – az előszó tanúsága szerint – elfogadja más megközelítések jogosságát, adekvátságát is.

Szathmári István *Stilisztikai lexikon*a tehát – amellett, hogy nagyon hasznos olvasmány a nyelvi stílus rejtelmei iránt érdeklődők számára – több szempontból is nyitott mű, de erről a nyájas olvasó legfőképpen úgy bizonyosodhat meg, ha belelapoz a szép kiállítású kötetbe. *(Tinta Könyvkiadó, Budapest 2004, 250 oldal.)*

Tátrai Szilárd

Az alakzatok világa

Az ELTE több mint negyedszázada működő, az ország csaknem minden egyetemének és főiskolájának bölcsész kutatóit összefogó kutatócsoportja ismét hírt adott magáról. *Az alakzatok világa* sorozatot, amelynek a közelmúltban megjelent 11–15. füzetét az alábbiakban ismertetni fogom, **Szathmári István** szerkeszti, lektora **Péter Mihály**, mindketten a hazai stíluskutatás mértékadó egyéniségei. A stíluskutató csoport füzetei méltán tarthatnak számot a nyelvészettel, irodalommal, retorikával, szerkesztéssel stb. hivatásszerűen foglalkozó olvasók érdeklődésére is.

A Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában most megjelent füzetek közül a 11. számú, az egri **V. Raisz Rózsa** tanulmánya a közbevetés és a közbeékelés grammatikai és stilisztikai sajátosságait vizsgálja Mikszáth prózájában. A szerző a közbevetést a Mikszáth-próza gyakori és szembeötlő alakzattípusaként, az egész szöveget átfogó jellemzőjeként tárgyalja.

A szegedi Juhász Gyula Főiskola tanára, **Nagy L. János** merőben más megközelítési alapot választott az alakzatkutatáshoz (12. füzet). A tanulmány címében jelzett chiazmus fogalmának definiálásához Weöres Sándor költészetének vizsgálatából indult ki. Míg az ókori retorikák a kommutáció (felcserélés) keretében tárgyalták a chiazmust, az újabb szakirodalomban „a kereszteződés mozgásélménye”-ként értelmezik (Fónagy Iván).

A sorozat 13. füzete **Jenei Teréz**nek, a Nyíregyházi Főiskola tanárának munkája. Elemzésének középpontjában Babits Mihály A gólyakalifa című regénye áll. Amikor a szerző az alakzatosságot vizsgálja a babitsi prózában, először magát az alakzatot próbálja az antik, majd a modern retorikai szakirodalom alapján meghatározni. Erre a tisztázásra szükség is van. Az alakzat, legáltalánosabban fogalmazva, valamely hatás érdekében történő átalakító eljárás következménye. Jenei Teréz elemzése az alakzattípusok jelenlétét a szöveg makro- és mikroszintjén egyaránt kimutatja, s ezzel igazolja, hogy a magyar széppróza nyelve a 20. század fordulóján jelentős megújuláson, változáson ment keresztül.

Cs. Jónás Erzsébet – szintén a Nyíregyházi Főiskola tanára – a Csehov-drámák különféle fordításait választotta elemzése tárgyául (14. füzet). A műfordítás összetett feladat – állapítja meg a szerző. Minden fordításban érvényesülnie kell a hármas normativitás elvének (a szakmai, az elvárási és a fordító egyéni normarendszerének összhangja). A nyelvi rendszerek átváltási műveleteinek sorozata és a különböző kultúrák közötti kommunikáció társul ebben a tevékenységben az egyéni leleménnyel, tehetséggel.

B. Porkoláb Judit és **Boda I. Károly** közös munkája a 15. füzet. A különleges összetételű szerzőpáros (anya és fia) a Biblia, közelebbről az Újszövetség néhány részletét elemzi. A két szerző az emberi kultúrák írott forrásvidékére kalauzolja olvasóit annak érdekében, hogy a fennmaradt szövegek összevetésével feltárja és megláttassa „a nyelv elévülhetetlen gazdagságát”, Nagy László szavával: „emberarcát”.

Az alakzatok világa sorozat 11–15. füzete a modern stilisztikai, retorikai, szemiotikai, irodalomelméleti kutatásnak egyaránt nélkülözhetetlen segédanyaga (miképpen az előző tíz füzet is az volt). Egyben sajátos lenyomata egy sokrétű és sokszínű alkotói csoportnak, amely minden időben képes volt (és lesz is!) a megújulásra.

Kincses Kovács Éva

KÖNYVEKRŐL

Fodor István két régi-új könyve

Mire jó a nyelvtudomány? – A világ nyelvei és nyelvcsaládjai

Ez év március 16-án töltötte be 85. életévét Fodor István, a nyelvművelés ügye iránt is elkötelezett kiváló nyelvtudós, aki életkorát meghazudtoló fiatalos lendülettel járul hozzá ma is a hazai és a nemzetközi nyelvtudomány gyarapításához. Az alábbi ismertetéssel, ha kissé megkésve is, lapunk szerkesztősége is köszönti az ünnepeltet, és további alkotó éveket, újabb sikereket kíván neki.

Fodor István Budapesten született. Pályakezdését a háború (munkaszolgálat és hadifogság) késleltette. Egyetemi tanulmányai (Pázmány Péter Tudományegyetem, 1945–1949) közben és még utána is évekig a nyelvészettől távol eső munkahelyeken dolgozott, ahol legfeljebb már ekkor is jelentékeny idegennyelv-tudását kamatoztathatta. Csak 1953-tól szentelhette ideje java részét a kutatásnak, s a három aspiránsi év után 1956-ban megszerezte a nyelvtudomány kandidátusa fokozatot. Ugyanebben az évben az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos munkatársa lett, s itt dolgozott egészen 1969-ig. Ekkor a Német Szövetségi Köztársaságba települt, és a Kölni Egyetem afrikanisztikai intézetének munkatársaként több német és angol nyelvű monográfiát publikált az afrikai nyelvekről. A rendszerváltozás óta egyre több időt tölt Magyarországon, és éppoly aktív résztvevője a hazai tudományos életnek, mint a nemzetközinek. A nyelvtudomány doktora címet 1994-ben nyerte el.

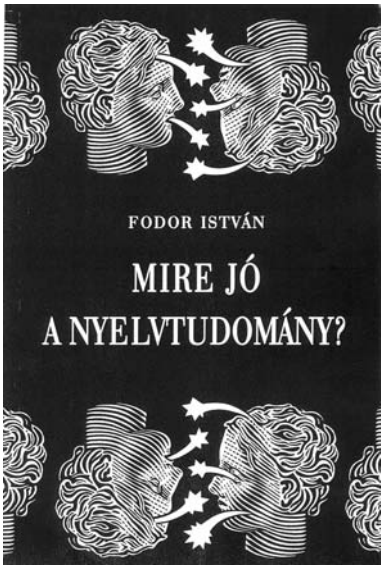

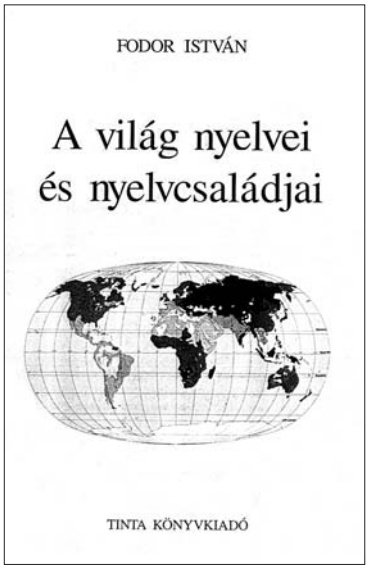

A fenti, szokványosnak a legkevésbé sem nevezhető tudományos életútnak köszönhetően Fodor István mindvégig megőrizte nyitottságát a legkülönfélébb nyelvészeti problémák és megközelítésmódok iránt. Az a két magyar nyelvű könyve, amelyet az alábbiakban röviden ismertetünk, a magas színvonalú ismeretterjesztés eleganciáját egyesíti az egyetemi tankönyv alaposságával és rendszerességével.

A *Mire jó a nyelvtudomány?* első ízben 1968-ban, alig egy évvel a szerzőnek nyugatra távozása előtt jelent meg a Gondolat Kiadónál. A – talán a kiadó által is sugallt – blikkfangos cím első pillantásra szellemes esszét vagy vitairatot ígér. Valójában a kötet sokrétű tájékoztatást nyújt a nyelvtudomány belső problematikájáról (történeti nyelvkutatás, leíró nyelvészet, névtudomány), majd tömören áttekinti a nyelvészetnek a többi tudományhoz való viszonyát, egymásra hatását és a határterületeiken kibontakozó újabb tudományágakat.

E hézagpótló munkát a Balassi Kiadó jelentette meg újból 2001-ben. A két kiadás között eltelt emberöltőnyi időköz az eredeti szövegnek alapos átdolgozását és kibővítését követelte meg. Nincs helyünk arra, hogy mindazt felsoroljuk, ami új vagy más az első kiadáshoz képest, de úgy látjuk, hogy ez a könyv ugyanolyan érdekesen és hitelesen tükrözi az ezredforduló nyelvtudományának állapotát, interdiszciplináris kapcsolatait, mint ahogy azt az eredeti munka a hatvanas évek vonatkozásában tette. A szerző az új kiadás előszavában azt is leszögezi, hogy könyvét nemcsak a kutatóknak és az egyetemi hallgatóknak szánja, hanem az érdeklődő nagyközönségnek is. „Éppen ezért igyekeztem olyan népszerűen, érthetően fogalmazni, amennyire csak lehetséges volt. Főként magyar, magyaros szakkifejezéseket használtam, kerülvén a nyelvészek új nemzedékében meghonosodó szokást, hogy jórészt idegen terminológiával élnek.” Ez utóbbi megjegyzés is azt igazolja, hogy Fodor Istvántól nem idegen a nyelvművelő szemlélet, de a szűkkeblű purizmustól is megóvja nemzetközi kitekintése, látóköre.

A másik munka, amely évtizedekkel eredeti megjelenése után most újjászületve, vonzó köntösben került a könyvesboltokba és remélhetőleg minél több mai olvasó könyvespolcára: *A világ nyelvei és nyelvcsaládjai*. Ez eredetileg Antal László, Csongor Barnabás és Fodor István társszerzős műveként jelent meg 1970-ben a Gondolat Kiadónál. Az újabb kiadás szerkesztését és kiegészítését Fodor István egyedül vállalta és végezte el. Valójában egy teljesen megújult könyvet vehetünk kezünkbe, amely színes térképmellékletekkel és mutatóval is segíti az olvasó tájékozódását. A szerző és a Tinta Könyvkiadó igényességét mi sem mutatja jobban, mint hogy a 2003-ban megjelent első kiadást már egy évvel később második, átdolgozott kiadás követte.

Fodor Istvánnak ez a második régi-új könyve felépítésében enciklopédikus jellegű, vagyis anyagát témakörök (nyelvcsaládok és nyelvcsoportok) szerint mutatja be. A kötetet a szerző a széles nagyközönségnek szánja, ezért igyekezett úgy fogalmazni, hogy az adatokat és nyelvleírásokat az átlagos műveltségű olvasó is megértse. A könnyebb használhatóság érdekében a kiadvány több mellékletet is tartalmaz: a nyelvek betűrendes listáját, a Föld országainak jegyzékét a hivatalos nyelvek és az ott beszélt egyéb nyelvek feltüntetésével, a különféle írásrendszerek táblázatait, végül a már említett színes térképeket. Az egyes nyelvek cikkei tartalmazzák a nyelv földrajzi helyére és beszélőinek számára vonatkozó legfrissebb adatokat. A világ nyelvei nyelvcsaládokba rendezve következnek egymás után (uráli nyelvcsalád, altaji nyelvek, indoeurópai nyelvcsalád, sémi-hámi nyelvcsalád stb.) Természetesen igen részletes, de nem aránytalanul hosszú fejezet foglalkozik a szerző szívéhez bizonyára legközelebb álló fekete-afrikai nyelvekkel is. Külön is felhívjuk a figyelmet az egyes nyelvcsaládok ismertetését megelőző, „A nyelvek rokonsága” című bevezető fejtegetésre, amely napjainkban, a délibábos nyelvrokonítás divatjának feléledése idején különösen fontos ismeretterjesztő (egy „elavult” jelzővel élve: népművelő) feladatot lát el.

Fodor Istvánt a bevezetőben „a nyelvművelés ügye iránt is elkötelezett kiváló nyelvtudós”-ként mutattam be lapunk olvasóinak. Erre a bemutatásra voltaképpen nem is volt szükség, hiszen nevét és írásait az Édes Anyanyelvünk olvasói is ismerhetik: 1996 és 2003 között három nyelvművelő cikket és egy könyvismertetést publikált nálunk. Ez is tanúsítja, hogy nem jogosulatlan őreá mint törekvéseink méltányolójára, a nyelvművelők szövetségesére tekintenünk. Születésnapján tisztelettel és baráti szeretettel köszöntjük, s a régi-új könyvek után további új könyveket kívánunk neki (egyben persze saját magunknak, jövendő olvasóinak is). *(Mire jó a nyelvtudomány? Nyelv és élet. Balassi Kiadó, Budapest 2001. 369 oldal – A világ nyelvei és nyelvcsaládjai. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2004. 315 oldal.)*

Kemény Gábor

Az idegen szavak a magyarban és a reklámnyelvi törvény

Nyelvünk, nyelvhasználatunk változásai közül ma a leginkább tetten érhető a nagy számú idegen, szinte kizárólag angol szó, szerkezet megjelenése szóban és írásban is. Visszaszorításukra jött létre és lépett érvénybe az ún. reklámnyelvi törvény. Hatásáról különböző vélemények hangzanak el: van, aki azóta kevesebb angol szót, szöveget lát az utcán és más nyilvános helyen, sokan azonban úgy vélik, nem sokat javult a helyzet. Vajon miben keresendő a törvény kellő hatékonyságának hiánya?

Az okok között elsőként a végrehajtás nem elégséges szigorát lehet megemlíteni. Több napilap írt arról, hogy az önkormányzatok, illetve a jegyzők, akiknek a törvényszegést büntetniük kellene, nem lépnek fel minden szükséges esetben, a törvény érvényesítése tehát csak részleges. A másik ok az lehet, hogy sokszor nehéz eldönteni, melyik felirat felel meg a törvényi szabályozásnak, és melyik nem. Maga a törvény ugyanis arról rendelkezik, hogy a törvényben felsorolt esetekben az idegen szó helyett vagy mellett fel kell tüntetni a magyar nyelvű változatot, kivételt csak a meghonosodott idegen szavak, valamint az intézménynevek vezérszavai képeznek. De a végrehajtónak sokszor nehéz eldöntenie, melyik szó számít még idegennek, melyik honosodott meg, illetve hogy mi a magyar megfelelője az angol szónak, egyáltalán van-e magyar megfelelője.

E nehézségek megoldására létrehoztak egy bizottságot neves nyelvészekből, de a kérdéses esetekben végül is nem ennek a bizottságnak, hanem a Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatának kell döntenie. Ide jönnek a szakvéleményt kérő levelek a cégtulajdonosoktól vagy a jegyzőktől (a törvény megjelenése óta egyre csökkenő számban!). Tapasztalataink szerint azonban sokszor nem könnyű a törvény szellemének és betűjének megfelelő döntést hozni. Azt könnyen megállapítja a szakértő, hogy egy hosszabb szöveg idegen-e, még azt is, hogy fordítása megfelel-e a köznyelvi norma szabályainak. Ha azonban egy új idegen szó magyar megfelelőjét kérik, sokszor nem tudunk ilyent ajánlani helyette, mert egyszerűen nincs, vagy legalábbis nem ismerjük. De hogy nincs, az nem jelenti azt, hogy rövidebb-hosszabb időn belül nem is lesz. Ezekben a helyzetekben legföljebb a szó fordítását lehet megadni, ez azonban legtöbbször körülményes, hosszú szerkezet, és sokszor kicsit nevetséges is, különösen reklámok esetében.

A felsorolt kétségek és nehézségek mind azzal függenek össze, hogy – mint tudjuk – a nyelv folytonos változásban van, s ezek a kérdések általában éppen e változásban levő nyelvi elemekre vonatkoznak. Az adott pillanatban nem könnyű megállapítani egy-egy szóról, hogy idegen-e még vagy már meghonosodott, van-e magyar megfelelője, s ha nincs, előlegezzük-e meg neki, hogy nem is lesz, hanem majd meghonosodik, vagy ajánljunk helyette magyar megfelelőt, ha tudunk (hiszen általánosan használt megfelelőről nem tudunk).

A régen használatos, idegen eredetüknek hangulatát őrző, de polgárjogot nyert, sokszor latinos formájú szavak esetében egyszerű kijelentenünk, hogy meghonosodtak, pl. a *rádió*, a *televízió*, a *torreádor*, a *dokumentum*, az *expedíció*, az *eminens*, az *optimizmus*, az *antikvárium* esetében nincs semmi kétség, legalábbis a szakértő számára. Már nehezebb a döntés, ha a hagyományokkal rendelkező idegen szónak van közkeletű magyar megfelelője is, és az idegen változat esetleg éppen olyan kevéssé érthető a magyar befogadó számára, mint egy új angol szó (pl. *botanika – növénytan, geográfia – földrajz, konzekvens – következetes, szkepszis – kétely, kétség* stb.).

A legnagyobb nehézséget azonban a közelmúltban bekerült és napjainkban megjelenő angol eredetű szavak megítélése jelenti. Van olyan szó, amelyről már kijelenthetjük (bár kutatási bizonyítékunk nincs rá), hogy meghonosodott: valószínűleg nem lesz már magyar megfelelője, hangzása és helyesírása, grammatikai viselkedése alapján beilleszkedett nyelvünk rendszerébe, mint az *internet*, a *fájl*, a *CD*, a *DVD*, az *SMS* (ez utóbbi írásmódja többváltozatú!) stb. Másik részüknek már van, sokszor kevésbé használt, de a fogalommal azonosítható magyar megfelelőjük is, pl.: *snow board – hódeszka; squash – fallabda; body-building – testépítés; team – csapat, csoport; tender – pályázat; reality show – valóságshow.*

Mit tehetünk azonban akkor, ha a szó még minden tekintetben idegen, és valamennyire is elterjedt magyar megfelelője nincs, vagy a szakértő nem tud róla, hogy lenne *(bowling, e-business, enternet, datafax, road show, webshop, on-line)?* Javasoljuk fonetikus írását, s akkor meghonosodottnak számít? Nem lehet, hiszen nem tudjuk, nem születik-e majd magyar megfelelője, a fonetikus írásmód annak a szentesítése szokott lenni, hogy a szót már befogadta a nyelv. Találjunk ki helyette magyar megfelelőt? Ez kényszernyelvújítás lenne, amelyet még akkor is el kell vetnünk, ha a szómagyarítások gyakorlatát nem vetjük el. Itt ugyanis a javasolt megfelelő a törvényi környezet hatására nem javaslat, hanem törvény által szentesített kényszer lenne a nyelvre, illetve a nyelvhasználóra nézve (pl. a *bowling*-nak *teke* vagy *amerikai teke* neve egészen addig, amíg a nyelvhasználók, a játékot játszók, illetve legalább egy részük elfogadhatónak nem tartja).

Két lehetőség marad, de ezek vagy nem megnyugtatók, vagy nem kielégítők. Szakmailag és a törvényi előírás szempontjából sem megnyugtató, ha azt mondjuk, a szó nem honosodott ugyan meg, de mivel nincs magyar megfelelője, maradjon a szövegben eredeti helyesírással. Nyelvileg pedig nem kielégítő az a megoldás, hogy valamilyen körülírás szerepeljen egy angol szó mellett, amely megmagyarázza jelentését (pl.: *bowling – a tekéhez hasonló, Amerikából származó játék; e-banking – elektronikus banki kereskedelem; HSCSD – nagy sebességű vonalkapcsolt rádiós rendszer* (!)). Vannak tehát esetek, amikor nem található jó, legfeljebb kevésbé rossz, kompromisszumos megoldás, ha a felmerülő kérdésekre egyértelmű választ kell adnunk.

A nyelvi szabványok, törvények esetenként megalapozott társadalmi igényt elégítenek ki. Megalkotásuk azonban nagy körültekintést, következetességet igényel: követhetőségük csak így biztosítható, követésük csak így várható. A törvényalkotóknak okvetlenül figyelembe kell venniük a nyelv és a norma változékonyságát, differenciáltságát, a változások szociális érvényét. A nyelvtudományi és a jogi szempontokat a legapróbb részletekig össze kell hangolni. És ez nem csupán a végrehajtást könnyíti meg, hanem így válik lehetővé, hogy a törvény betöltse valódi célját: segítse a nyelvhasználót a neki szóló közlemények megértésében, de ne akadályozza meg, hogy formálója lehessen saját anyanyelvének.

Előry Vilma

Új szavak, kifejezések (36.)

Az új értelmező kéziszótárban nem található szavakból és kifejezésekből nem okvetlenül az első előfordulásokat szemlézzük. Várjuk olvasóink észrevételeit is!

bankképes – banki hitelre alkalmas, kellő pénzügyi garanciával bíró személy. Tagadó formában is használatos: nem *bankképes* – kellő garancia nélküli, hitelképtelen személy.

divatfront – a divatirányítók (-diktátorok) tevékenységének a területe. Pl. A *divatfronton* javult a helyzet.

esetszám – az esetek száma (új összetétel). Pl. Idén várhatóan 130 és 200 ezer között lesz az influenzások *esetszáma*.

hiányszám, hiánycél – az éves költségvetésben meghatározott belső pénzügyi hiány összege, amelyet a költségvetés „gazdái" igyekeznek betartani.

kamatvágás – a Magyar Nemzeti Bank által kialakított, irányadó banki kamat csökkentése.

korhatárosítás – filmek besorolása a leendő nézők életkora alapján

láthatósági mellény – fényvisszaverő mellény. Viselését újabban a balesetek megelőzése céljából út mellett dolgozóknak, járóknak javasolják, egyes országokban a gépkocsik kötelező tartozékának tekintik.

lélektani határ – nem várt, kimagasló, szélsőséges határérték. Pl. A BUX elérte a 20 ezer pontos *lélektani határ*t. A benzin ára meghaladta a 250 forintos *lélektani határ*t.

mikrovállalkozás – kicsi, alkalmazott nélküli vállalkozás.

személyi asszisztens – vezető személyiség mellett munkát végző személy. A *titkár, titkárnő* újabb megnevezése. Másik formája: *menedzserasszisztens*.

szótárérett – az egyszeri-egyedi használatnál szélesebb körben elterjedt, szótárazásra jogosult szó vagy szólás jelzője. Pl. Az Új szavak, kifejezések rovatban elsősorban *szótárérett* szavakat és szólásokat közlünk.

talajterhelési díj – tervezett díjfizetési kötelezettség olyan telektulajdonosoknak, akik a meglevő csatornázást nem veszik igénybe.

tárhelyszolgáltató – internetes tartalmak (honlapok, portálok) elhelyezését (költségtérítés fejében) vállaló cég (szolgáltató).

tudásintenzív – a szellemi tőkét, a tudást kiemelten fontosnak tartó. Pl. *tudásintenzív* cég.

Összeállításunkban **Graf Rezső** javaslataiból is válogattunk.

B. G.
balazsge@due.hu

Szerkesztőségünkbe beérkezett új nyelvészeti kiadványok

Balázs Géza (szerk.): Jelentés a magyar nyelvről (2000–2005). Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.

Balázs Géza–Szayly József–Szilágyi Árpád: Médiaismeret. Sajtó – rádió – televízió – internet. DUE, Budapest, 2005.

Erdélyi Erzsébet: Kecskeméti utcanevek története. Kecskemét, 2004.

Fábián Zsuzsanna: A hatásos beszéd mestersége. Beszédtechnikai gyakorlat- és szöveggyűjtemény. Grafotip Kft., 2003.

Gados László: A sokféleség közös nyelve. Humán Európa Szövetség, Zalaegerszeg, 2005. (Deme László előszavával)

Grétsy László – Kemény Gábor (szerk.): Nyelvművelő kéziszótár. Második, javított és bővített kiadás. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Köznyelvi kiejtésünkért. Tudományos tanácskozás Bárczi Géza nyelvész akadémikus születésének 110. évfordulója alkalmából. Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány, 2004. Bárczi Füzetek I.

Litovkina Anna, T.: Magyar közmondástár. Közmondások értelmező szótára példákkal szemléltetve. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Miskolci nyelvi mozaik. Alkalmazott nyelvészeti és nyelvpedagógiai tanulmányok. Szerk.: Dobos Csilla. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2004.

Pátrovics Péter: Német szlengszótár. Anno Kiadó, é. n.

Szente Imre: Találkozások. Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány, Budapest, 2005.

Török András István: Magyar sors – magyar szellem – magyar anyanyelv. Miniátor, Budapest, 2003.

Válogatott szakirodalom. Köznyelvi kiejtésünk és a középzárt *ë*. Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány, Budapest, 2005. Bárczi Füzetek II.

Közhasznúsági jelentés

Az Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Kht. (1148 Bp., Örs vezér tér 11. fszt. 1.) 2004. évi mérlege és közhasznúsági jelentése:

Eredménykimutatás (eFt-ban): értékesítés nettó árbevétele: 2102, anyagjellegű ráfordítások: 394, személyi jellegű ráfordítások: 3, értékcsökkenési leírás: 224, üzleti tevékenység eredménye: 1481; pénzügyi műveletek bevételei és eredménye: 102, vállalkozási eredmény: 1583, adózás előtti eredmény: 1583, adófizetési kötelezettség: 253, adózott és mérleg szerinti eredmény: 1330.

A Kht. 2004-ben közhasznúsági szerződést kötött a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karával. Társadalomtudományi, nyelvi kutatást, oktatási tevékenységet végzett. Megszervezte a Fiatal nyelvművelők konferenciáját. A DUE Produceri Irodával közösen 50–50%-os tulajdonrészt vásárolt.

A társaság 2004-ben folytatott közhasznú tevékenységet, de ennek bevétele 2005-ben jelenik meg.

2005. május 20.

Dr. Balázs Géza ügyvezető

HÍREK

2005. június 20-án ülést tartott az MTA *Anyanyelvünk Európában Elnöki Bizottsága*. Az ülés résztvevői a közszolgálati televízió nyelvi bizottsága működésének esetleges felújításáról, a határon túli magyar tudományos műhelyekről és a Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatának munkájáról tárgyaltak **Kiss Jenő, Grétsy László** és **Posgay Ildikó** előterjesztése alapján.

*

Újvidéken, a *10. Apáczai Nyári Egyetemen* történelem és magyar szakos tanároknak tartottak előadást a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport munkatársai, **Balázs Géza, Dede Éva** és **Minya Károly** 2005. július 4-én és 5-én.

*

A *Napút* című irodalmi, művészeti és környezeti folyóiratban *Szóvár* címmel nyelvi rovat indult.

*

Ötéves a *Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport* és az Akadémiai Klubban működő *Szarvas Gábor Asztaltársaság*. A két szervezet a *Bárczi Géza Kiejtési Alapítvánnyal* közösen tartotta meg születésnapját az Akadémia Képes termében 2005. június 16-án, amelyen bemutatták az első magyar zárt *ë*-ző számítógépes programot, valamint a kutatócsoport Jelentés a magyar nyelvről (2000–2005) című kiadványát. A rendezvényt ünnepi vacsora zárta.

*

Idén lenne 90 esztendős **Lőrincze Lajos**. A jeles nyelvészre emlékezik a Magyar Nyelvőr idei 4. száma, valamint egy rejtvény formájában a mi lapunk e számának *Pontozó* rovata is.

*

35 éves az ELTE *Mai Magyar Nyelvi Tanszéke*. Októberben a tanszék a következő programokat szervezi: Őszi szakmai nap: szövegértés – grammatika (október 15.), Eredmények és irányzatok a magyar nyelvészeti kutatásokban (október 19.), Alakzatszótár. A stíluskutató csoport konferenciája (október 26.).

*

Konferencianaptár: *Beszédkutatás 2005*. (MTA Nyelvtudományi Intézet, október 10–11.), *Szarvas Gábor Napok* (Ada, október 13–15.), *Kiejtési konferencia* (Eszterházy Károly Főiskola, október 21–22.), *Ifjú Szemiotikusok 3. Konferenciája – Finn–Magyar Szemiotikai Szimpózium* (Eszterházy Károly Főiskola, október 29–30.), *Kossuth szónokverseny és retorikai konferencia* (ELTE, november 11–12.), *Fiatal nyelvművelők konferenciája* (Berzsenyi Dániel Főiskola, november 19–20.).

PONTOZÓ

Mindenekelőtt a 2005. évi 2. számunkban közölt rejtvények megfejtését adjuk közre.

I. Verscímanagrammák. 1. Kész a leltár. 2. És testem végül. 3. Sóhaj. 4. Engem temetnek. 5. Istenem. 6. S az én apám. 7. Irgalom, édesanyám. 8. Reménytelenül. 9. A város peremén. 10. Tavaszi sár. 11. Ó bánat ne érj el. A szerző József Attila, a megoldásokból összeolvasható vers címe: Kései sirató.

II. Hétszer hét. 1. Hajcsár. 2. Letapos. 3. Borozik. 4. Harctér. 5. Csuszka. 6. Szirtes. 7. Csacsog. A keresett két név: Herczeg (Ferenc), Czuczor (Gergely).

III. Szó-ta-go-ló. 1. Jó, ha Tasé e sétahajó. 2. Katus Budán szerdán butuska. 3. Tipegősen esengő Peti. 4. Kendé vidám csárdám vidéken. 5. Látta Ida csodaitalát. 6. Lett ziháló vadló házi lett.

IV. Csupa földrajz. 1. Csoma. 2. Halab. 3. Odera. 4. Levél. 5. Nikla. 6. Ovest. 7. Kyoto. 8. Yukon. A keresett földrajztudós: Cholnoky (Jenő, 1870–1950); egyik művének címe: A Balaton.

V. Csoóri Sándor a nyelvről. Anyanyelvemben benne van a feszültség, a dráma, ami a magyarság életében lezajlott.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 75 pontot, a következők részesülnek könyvjutalomban: Arany János Általános Iskola Beszélni nehéz! köre, Szentgotthárd, Arany J. u. 2. (9970); Kovács Kyra, Miskolc, Park u. 1. fszt. 2. (3529); Mezey László, Józsa, Sillye G. u. 70. (4225); Miklós Józsefné, Komárom, Babits M. u. 17. (2900); Nátz Alexandra, Markaz, Dobó u. 8. (3262); Pete Lászlóné, Magyarkeszi, Ady u. 27. (7098); Soós László, Budapest, Királyok útja 42. (1039); Szabó Zsuzsanna, Miskolc, Irinyi u. 25. IV. 3. (3534); Tamaskó Eszter, Dusnok, Petőfi Sándor u. 9. (6353); Várnai Zsuzsanna, Balassagyarmat, Mártírok útja 14. (2660). Nyereményükhöz szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Szótagjáték. Rejtvényünkben öt olyan szót keresünk, amelyeknek minden szótagjuk önmagában is értelmes szó. Az egyszerűség kedvéért mindegyiknek a szótagjait az ábécé betűivel jelöljük, de az azonos betűjelek szavanként más-más szótagot jelölnek. A keresett szavakért egyenként 3, összesen tehát 15 pont jár.

1. Ha A = Névelő, Á = Kártya, B = A jód vegyjele, C = Tarack, Cs = 278 méteres csúcs a Dunántúlon, akkor mi A + Á + B + C + Cs?

2. Ha A = A pók igéje, Á = Tüzel, B = Kotlik, C = Vietnami holdújév, Cs = Recipe, akkor mi A + Á + B + C + Cs?

3. Ha A = Kérdőszócska, Á = Kisgyermekes anyának járó díj, B = Fő, C = Nyilaz, Cs = Kolozsvárhoz közeli erdélyi város, akkor mi A + Á + B + C + Cs?

4. Ha A = Igekötő, Á = Verskezdet (!), B = Kémlel, C = Szolmizációs hang, Cs = Szláv helyeslés, akkor mi A + Á + B + C + Cs?

5. Ha A = Szerzet, Á = Csősz, B = Első, C = Sereg, Cs = Jókora, akkor mi A + Á + B + C + Cs?

II. Hármat egy csapásra! Ha olvasóink megtalálják és beírják az ábra megfelelő helyére az összesen 24 meghatározásnak megfelelő három-, illetőleg négybetűs szavakat, akkor az A, B és C betűvel jelölt oszlopokban fölülről lefelé olvasva három nevet kapnak megfejtésül: A) egy német származású jeles nyelvtudósunkét; B) azét a szintén kiváló nyelvészét és etnográfusét, akinek meghívására az A) oszlopban szereplő nyelvész Magyarországra jött s a magyar nyelv rokonságát vizsgálta, valamint C) egy tizenhatodik századbeli énekszerzőnk nevét. A három névért 6 pontot, összesen tehát 18 pontot lehet szerezni.

1. Főúri nemzetség
2. Kohó
3. Török nép
4. Szövetség
5. Női név
6. Enyhe fenyítés
7. Élesít
8. Asztalhoz tartozhat
9. Kézzel jelez
10. Verdi operája
11. Hogyishívják
12. Német len
13. Ruha része is
14. Igaz
15. Betegség
16. Év angolul
17. Ung ukránul
18. Kis termetű ló
19. A kukorica termése
20. Károsító
21. Kórházi osztály
22. Férfinév
23. Fiatal
24. Elme

	A		B		C	
1			2			
3			4			
5			6			
7			8			
9			10			
11			12			
13			14			
15			16			
17			18			
19			20			
21			22			
23			■	24		

III. Dadogó szavak. A feladat egyszerű. A meghatározások alapján olyan nem összetett szavakat kell találni, amelyekben egy-egy szótag, esetleg szótöredék „ikresítve", azaz egymás mellett kétszer fordul elő. (Egy példa: arcjáték = mimika.) Minden jó válaszért 2 pont jár, a hibátlan megfejtés tehát 20 pontot ér.

1. Válasz:
2. Réti virág:
3. Cselgáncsozók szőnyege:
4. A búza élősdije:
5. Keresgél, kotorász:
6. Üldögél:
7. Afrikai madár:
8. Gazdasági tevékenységet végző szervezet:
9. Népi hangszer:
10. Laringológus:

IV. Egy regény. Olvasóink feladata a vízszintes sorok megfejtése. Ha megoldásuk hibátlan, akkor a függőleges 3. és 7. sor betűit összeolvasva egy regény címére találhatnak. A mű címéért 8, 125 éve született alkotójának nevéért ugyancsak 8, összesen tehát 16 pontot szerezhetnek!

1. Nemesfémmel foglalkozó
2. Gabonaőrlemény
3. Képzőművész eszköze
4. Fizetőeszköz átmeneti hiánya
5. Látószervi gyógyszer
6. Nem szórja a pénzét

V. Lőrincze Lajos a nyelvről. Ha még élne, november 24-én lenne kilencvenéves a jeles nyelvművelő, Lőrincze Lajos. Reá emlékezve rejtvényünkben most tőle idézünk egy gondolatot. Ezt tessék beküldeni! Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt fejtörők együttes értéke 94 pont; de már 75 pont is elég ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban tízen részesülnek. A rejtvények megoldását **2005. december 1-jéig** kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak sikeres megfejtést és hozzá jó szórakozást kívánnak – a rovat gazdájával, **Grétsy László**val együtt – a feladványok készítői:

Bencze Imre (III.),
Doroszlai Elekné (I.), Harmati Gizella (IV.),
Láng Miklós (II.), Schmidt János (V.)

NYELVÉSZI MEGHATÁROZÁS

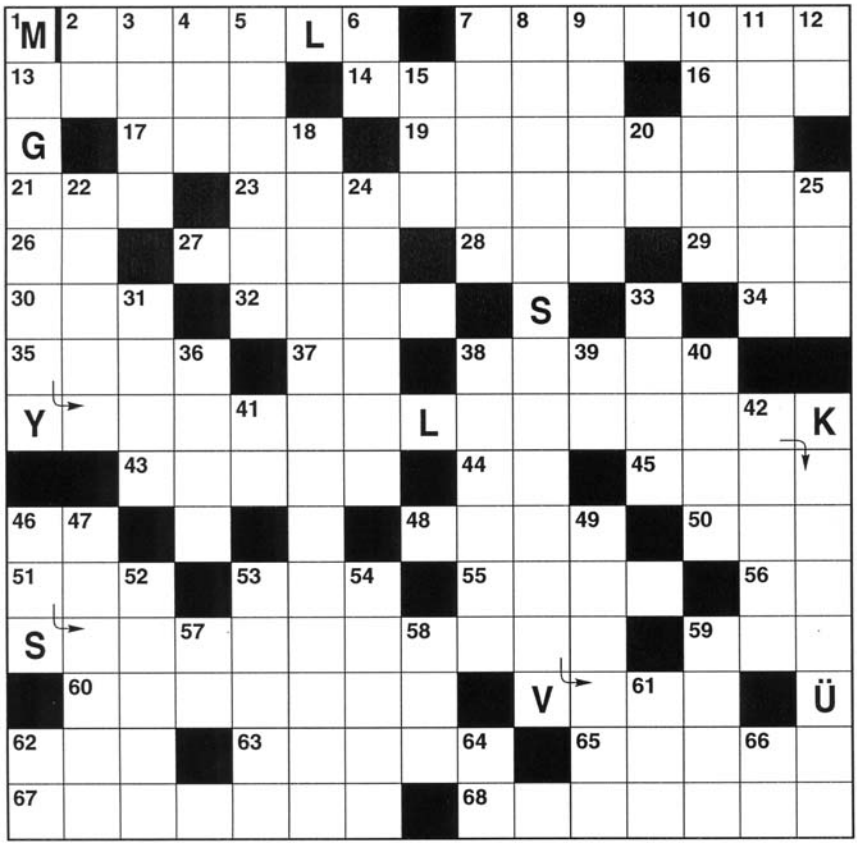

VÍZSZINTES: 2. Lőrincze Lajos meghatározásának kezdete. 7. Az Egyesült Királyság egyik tagországában levő. **13.** Vadkan fegyvere. **14.** Bedugaszol. **16.** Légiforgalmi és Repülőtéri Igazgatóság, röv. **17.** Juhász Gyula múzsája. **19.** Kecses mozgású kérődző. **21.** Építészetünk jelentős alakja, az Operaház tervezője (Miklós, 1814–1891). **23.** Ilyen alkatrész a számítógép memóriaegysége. **26.** Algyő határai! **27.** Bibliai (héber) eredetű férfinév. **28.** Társa, röv. **29.** Zötyköl. **30.** Ribonukleinsav, röv. **32.** Rajongva szeret. **34.** Szintén ne. **35.** Gallyat metsz. **37.** Hegyes cipészszerszám. **38.** Megérdemelt. **43.** Kortárs filmrendező, író, az Együttéléstan című kötet szerzője (András). **44.** Azonos mássalhangzók. **45.** ... Deo Gloria; református ifjúsági egyesület. **46.** Tíz fele. **48.** Csók István lánya és modellje. **50.** Nazim Hikmet ...; a török irodalom nagyja. **51.** Harcmező. **53.** Életét áldozza Kalafért Puccini Turandot című operájában. **55.** Észak-dunántúli hegycsoport. **56.** Vége a táncnak! **59.** Pályacsúcs (a sportban), röv. **60.** Kamra, spájz. **62.** Egy ...; tavaly ilyenkor. **63.** Királyi palota Belgrádban. **65.** 17. századi orosz parasztvezér (Sztyepan, 1630–1671). **67.** Burgonya, egyes vidékeken használt szóval. **68.** Alacsonyan lógó felhő, tájszóval.

FÜGGŐLEGES: 1. A meghatározás második része. 2. Az ezüst vegyjele. **3.** Tölcséres fagylaltot eszik. **4.** ... Barthelemy-Varela; kubai ökölvívó, 48 kg-ban az athéni olimpia bajnoka. **5.** Verdi négyfelvonásos operája. **6.** Képző, a *-va* párja. **7.** Rajt. **8. A meghatározás harmadik része. 9.** A görög ábécé utolsó betűje. **10.** Egykori balkáni törzs tagja. **11.** Nyári mezőgazdasági munka. **12.** Római 2-es. **15.** Loksinak becézett rockegyüttes. **18.** A királytól kapott földtulajdon volt egykor. **20.** Némán előz! **22.** Széles, hártyás ín az izmon. **24.** Bármely személy. **25.** Posztumusz Kossuth-díjas színművész (Lajos). **31.** John ... Cotman; angol tájképfestő, grafikus, rajziskola működtetője (1782–1842). **33.** Dobverős zenész. **36.** Nálunk is élő német népcsoport tagja. **38.** Isaac Bashevis Singer Nobel-díjas író nálunk 1996-ban megjelent regénye. **39.** Középen felfut! **40.** Tavalyi nedű a pincében. **41.** Ünnepkezdet! **42.** Mont ...; Európa legmagasabb csúcsa. **46. A nyelvészi meghatározás negyedik, befejező része. 47.** Százhúsz havi. **49.** Harcra, győzelemre való képesség. **52.** Az egyik égtáj. **53.** Drávaszögi település Eszéktől északkeletre. **54.** Az eseményt követően. **57.** Végtelen tér! **58.** Időmérő eszköz. **59.** Mocsaras helyen út alapozására használt vesszőnyaláb, népies szóval. **61.** Ukrán (zaporizzsjai) autógyár névbetűi. **62.** Sértetlen. **64.** Félteke! **66.** Szamárvélemény!

Schmidt János

Két közlemény

1.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége (1126 Budapest, Böszörményi út 20–22., adószáma: 19663155-1-43) ezúton ismerteti 2004. évi közhasznú tevékenységének főbb adatait és szolgáltatásai igénybevételének módját:

Éves beszámoló
(adatok ezer forintban)

A) Befektetett eszközök	253
I. Immateriális javak	
II. Tárgyi eszközök	253
III. Befektetett pénzügyi eszközök	
B) Forgóeszközök	4402
I. Készletek	
II. Követelések	3
III. Értékpapírok	
IV. Pénzeszközök	4399
Eszközök összesen	4655
C) Saját tőke	2901
I. Induló tőke	
II. Tőkeváltozás	2343
III. Tárgyévi eredmény	558
D) Tartalék	
E) Céltartalék	
F) Kötelezettségek	1754
I. Hosszú lejáratú kötelezettségek	1700
II. Rövid lejáratú kötelezettségek	54
Források összesen	4655

A szövetség – és benne az Édes Anyanyelvünk c. folyóirat – 2004-ben az állami költségvetésből, illetve annak alrendszereitől 8042 eFt, más szervezetektől 831 eFt támogatást kapott. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától kapott külön céltámogatás segítségével 8590 eFt értékben támogatott anyanyelvi táborokat, versenyeket és más anyanyelvi eseményeket. A szövetség ezeken kívül 226 eFt cél szerinti juttatást nyújtott, és az állami támogatás terhére rendszeresen megjelentette az Édes Anyanyelvünk című folyóiratot.

A szövetség 2004-ben vezető tisztségviselőinek sem pénzbeli, sem természetbeni juttatást nem nyújtott.

A 2004. évről készült közhasznúsági jelentés a szövetség székhelyén megtekinthető.

2.

A korábbi évek gyakorlatához hasonlóan ismét tájékoztatjuk olvasóinkat arról, hogy az elmúlt évben, 2004-ben mekkora volt az szja 1%-ából nekünk felajánlott összeg (2003-as adóév), valamint hogy ezt mire költöttük. A 2004. október 18-án átutalt összeg 563.829 Ft volt. Ezt a támogatást egyrészt az Édes Anyanyelvünk című folyóirat életben tartására, szerzői honorárriumokra és terjesztési költségekre; másrészt a szövetség és a folyóirat honlapjának működtetésére fordítottuk.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöksége

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

Áthidaló hitelek a lúdtermelőknek

BUDAPEST

A napokban meghirdetett 100 milliárdos hitelcsomagból a Hajdú-Bét csődje miatt nehéz helyzetbe került lúdtermelők is részesedhetnek – tudtuk meg Szanyi Tibortól, a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) politikai államtitkárától. Ismeretes, hogy a Hajdú-

A Dunántúli Napló szerint a ludakat *termelik* a gazdák. Akkor a gabonát meg *tenyésztik?* – kérdezi **Gelencsér Gézáné** pécsi olvasónk.

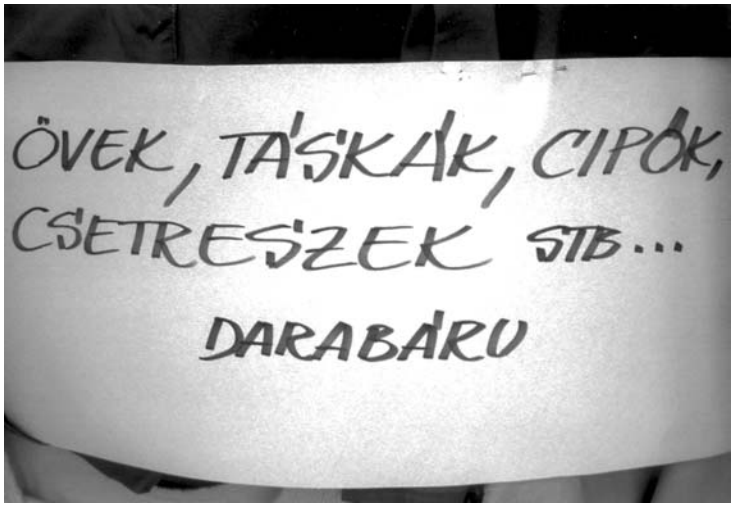

„Tehát mosatlan edények is kaphatók a boltban?" – kérdezi **Török András** olvasónk, aki egy pestszentlőrinci üzlet kirakatában látta ezt a feliratot. Attól mi is tartunk, hogy sokan meglepődnek a kirakatbeli szövegen, de talán némi mentségül szolgálhat, hogy új értelmező szótárunk a 'mosatlan edény' mellett feltünteti a szónak 'apró-cseprő holmi' jelentését is. **(G. L.)**

Győri Édes Jó Reggelt! Mézzel-Mogyoróval

Törökmogyoróval és mézzel ízesített, gabonás omlós keksz

Győri Édes! Jó reggelt! Csókkal-öleléssel! (Ilyenformán még helyes is lenne, véli: **B. G.**)

Kebelbomba

Feltehetően melltartóba rejtett pokolgéppel követték el az öt halálos áldozatot követelő múlt heti merényletet Colombóban. A Srí Lanka-i öngyilkos merénylők körében újdonságnak számít ez a megoldás. MTI

A *kebelbarát* mellett új szó bukkant föl. (**Holczer József** olvasta a Petőfi Népében.)

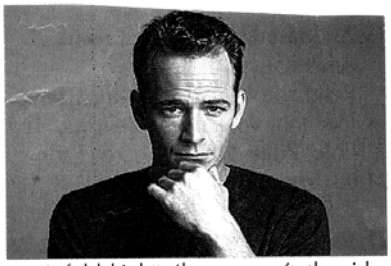

A föld légkörébe azonosítatlan idegen test hatol be. Phoenixben hamarosan egyre több ember kap ismeretlen fertőzést. Ekközben a fiatal Beanstart relytéjes fekete kavicsszerű tárgyra bukkan...
(2.: szerda 23.00)

Bartók 0.05: Notturno

0.05: Moniuszko: A hercegnő – Polonéz (Lengyel Rádió Szimfonikus Zenekara, [illegible]) **0.10:**

Az itt látható írásforma, amelyre az Rtv-részletes műsorújságban bukkant **Radnóti Adél** olvasónk, csakugyan *relytéjes*, de semmi sem lehetetlen. Mi ugyanebben a rovatban néhány éve már egy *műlyégpáját* is bemutattunk. Ez annak méltó társa. **(G. L.)**

EGESZNAPOS KIRANDULAS A FARAO SZIGETRE

AZ AR TARTALMAZZA
- BELEPODIJ A FARAO SZIGETRE
- EGYPTION VIZUM
- HAJDUAZAS
- B.B.Q EBED A FEDELZETEN

CSAK 25$

A FOGLALAS MIATT BESZELJENEK A RECEPCIOVAL AT AQUAMARINA II BEN

Kar, hogy a hirdetes elolvasasa es megertese feler egy vesszofutassal. (Bekuldte **Lang Miklos** balatonalmadi olvasonk es szerzonk.)